

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
FILOZOFICKÁ FAKULTA
KATEDRA ANDRAGOGIKY A PERSONÁLNÍHO ŘÍZENÍ

bakalářské prezenční studium
2007-2010

Lenka Povondrová

Vzdělávání v seniorském věku

Education in the Senior Age

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Praha 2010

Vedoucí práce: PhDr. Martin Kopecký, Ph.D.

Prohlašuji,

že tuto předloženou bakalářskou práci jsem vypracovala zcela samostatně a uvádím v ní všechny použité prameny a literaturu.

dne 21.4.2010

.....

podpis

Poděkování

Chtěla bych poděkovat PhDr. Martinovi Kopeckému, Ph.D. za odborné vedení mé práce.

Obsah

	Resumé.....	5
	Summary.....	6
0	Úvod.....	7
1	Stáří.....	9
1.1	Vymezení pojmů: stárnutí, stáří, starý člověk.....	9
1.2	Stáří v současné společnosti.....	12
1.3	Stáří v kontextu České republiky.....	15
1.4	Shrnutí.....	17
2	Vzdělávání.....	19
2.1	Vymezení pojmů: učení, vzdělávání.....	19
2.2	Vzdělávání v současné společnosti.....	20
2.3	Andragogika a gerontagogika.....	22
2.4	Shrnutí.....	23
3	Vzdělávání ve stáří.....	24
3.1	Význam vzdělávacích aktivit: příprava na stáří, učení ve stáří	24
3.2	Specifika vzdělávání seniorů.....	27
3.3	Vzdělávání seniorů v České republice.....	29
3.3.1	Vzdělanost a zájem o vzdělávání.....	30
3.3.2	Legislativa.....	34
3.3.3	Možnosti vzdělávání.....	36
3.3.3.1	Univerzity třetího věku.....	37
3.3.3.2	Akademie třetího věku.....	40
3.3.3.3	Kluby: aktivního stáří, seniorů, důchodců, dříve narozených.....	41
3.3.3.4	Neziskové organizace: zaměřené na seniory a na vzdělávání.....	42
3.3.4	Informační zdroje.....	43
3.4	Shrnutí.....	44
4	Závěr.....	45
5	Literatura a prameny.....	47

6	Přílohy.....	52
	Příloha A – Výňatek z dokumentu Národní program přípravy na stárnutí na období let 2008 až 2012.....	52
	Příloha B – Seznam českých vysokých škol, které provozují univerzitu třetího věku.....	58
	Příloha C - Seznam neziskových organizací zaměřených na seniory, které se v rámci svých aktivit věnují i vzdělávání.....	59

Resumé

Práce se zabývá problematikou vzdělávání seniorů se zaměřením na Českou republiku. Tematicky je členěna do tří kapitol.

První kapitola je věnována tématu stáří a jeho roli v současné společnosti s podrobnějším popisem aktuální situace v České republice.

Druhá kapitola se zabývá vzděláváním a jeho pozicí ve společnosti. Zasazuje také téma práce do disciplinárního rámce.

Třetí kapitola zpracovává stěžejní téma práce, kterým je vzdělávání v období stáří. Vysvětluje, proč je vzdělávání ve stáří potřebné a proč jsou senioři specifickou cílovou skupinou, pro kterou se tvoří speciální vzdělávací programy. Dále je již prostor věnován českému kontextu - vzdělanosti seniorů a jejich zájmu o vzdělávání, legislativnímu rámci dalšího vzdělávání, hlavním možnostem vzdělávání seniorů a využívaným informačním zdrojům.

Summary

This bachelor thesis deals with education of seniors with focus on the Czech Republic. It is divided into three chapters according to the themes.

The first chapter is focused on the old age and its position in contemporary society with more detailed description of the situation in the Czech Republic.

The second chapter deals with the education and its position in the society. It sets the topic of the thesis into a disciplinary framework.

The third chapter processes fundamental subject which is education in the senior age. In this chapter is explained why the education is useful in the senior age, why the seniors are a special target group, why special educational programs are created for them. Further attention is given to the Czech context – education in the senior population and its interest in educational activities, legislative framework of further education, main possibilities of education and informational sources that are used.

0 Úvod

Stárnutí, přibližování se stáří, je realitou života každého člověka. V některých společnostech realitou vítanou či alespoň akceptovanou, v jiných naopak nechtěnou a zatracovanou. V každém případě věk představuje jednu z významných společenských kategorií. Je často právě tou veličinou, která člověka ve společnosti spoluurčuje, v jistém kontextu dokonce určuje. S věkem souvisí práva, povinnosti, možnosti, věk je i zdrojem společenského statusu, souvisí s určitou rolí ve společnosti a ovlivňuje očekávání ostatních lidí.

Současná tzv. západoevropská kultura vnímá stárnutí a stáří převážně jako něco nepatřičného, co je třeba minimalizovat, oddálit. Společnost je orientována na mládí, rychlost, atraktivitu, tedy atributy spojované s mladším věkem. Životní zkušenosti, nadhled, moudrost, spjaté s věkem pokročilejším, již zdaleka takový význam nemají. Avšak právě příslušníky starší věkové skupiny se v současné době stává stále více lidí a tento trend bude nadále pokračovat. Je tedy třeba obrátit společenskou pozornost na život seniorů a jeho kvalitu.

Významným rysem naší kultury je široce společensky uznávaný význam vzdělávání, potažmo vzdělání, jež zaujímá v životě většiny lidí podstatnou roli. Získané vzdělání znamená možnosti, prestiž, je určitým prediktorem budoucího života.

Jako téma pro svou práci jsem si zvolila vzdělávání v seniorském věku coby syntézu dvou témat – vzdělávání jako aktivity vysoce společensky hodnocené a seniorského věku jakožto období, které je v naší společnosti stále opomíjeno. Zajímalo mě, jaká je navzdory proklamovaným ideálům skutečná realita v současné společnosti v České republice, zdali obecnému významu vzdělávání odpovídá i nabídka pro seniorskou populaci, jaký význam vlastně má vzdělávání v životě staršího člověka a čím je tento typ vzdělávání v porovnání se vzděláváním ostatní populace specifický.

Předkládaná práce je přehledovou studií, která se zabývá tématem vzdělání seniorů se zaměřením na Českou republiku. Hlavním cílem práce je popsat tento typ vzdělávání a začlenit ho do konkrétního společenského kontextu, poukázat na aktuální podmínky jeho fungování, zdokumentovat situaci týkající se zájmu a skutečné účasti na tomto typu vzdělávání a popsat hlavní možnosti, které mohou zájemci o vzdělávání v seniorském věku využít.

Je třeba zdůraznit, že hlavním tématem práce není didaktika vzdělávání seniorů, proto jsou didaktické zásady v textu pouze zmíněny. Taktéž si práce neklade za cíl postihnout všechny možnosti vzdělávání seniorů, vybrány byly tři stěžejní a nejvíce využívané možnosti, které byly dále doplněny o téma neziskových organizací. Důvodem této volby byl rozsah práce i skutečnost, že popsané organizace se zaměřují výlučně na seniorskou populaci.

1 Stáří

Předkládaná práce se zabývá problematikou vzdělávání seniorů, tedy skupiny obyvatel, jejíž členové jsou označováni jako staří. Je proto na místě zabývat se otázkou, co určuje člověka jako starého a jaký je širší kontext chápání této životní etapy v současné společnosti. Důležité je také zasazení problematiky do aktuálního prostředí České republiky, neboť téma práce je vázáno na český kontext. Otázce stáří je věnován pouze prostor potřebný pro pochopení širších podmínek života cílové skupiny, protože samotné stáří není klíčovým tématem předkládané práce.

1.1 Vymezení pojmů: stárnutí, stáří, starý člověk

Období stáří je spjato s procesem, který nás provází již od narození, se stárnutím. Všeobecně se uznává, že *stárnutí* představuje komplexní a dynamický proces zahrnující vzájemně propletené procesy stárnutí biologického, psychologického a sociálního (Sýkorová, 2007, s. 47). Vyznačuje se postoupností nezvratných změn, které nastávají v živém organismu a postupně omezují a zeslabují jeho jednotlivé funkce (Pacovský, 1997, s. 54). Je to proces individuální, který probíhá se značnou interindividuální variabilitou danou nejen různou genetickou výbavou, ale také různými životními podmínkami, interakcemi s prostředím, odlišným zdravotním stavem i životním stylem (Mühlpachr, 2004, s. 22), jeho rychlost ovlivňuje mnoho faktorů biologické, psychické i sociální povahy (Haškovcová, 1989, s. 23). Obecně s (přibývajícím – pozn. LP) věkem dochází k celkovému zpomalení psychomotorického tempa a senzomotorické koordinace (Haškovcová, 1989, s. 95), objevují se

choroby různého rázu¹, sociální chování se pohybuje ve známých a osvědčených schématech (Haškovcová, 1989, s. 96).

Ovlivnitelnost některých faktorů působících na stárnutí je základem tzv. konceptu úspěšného stárnutí, podle něhož může být stárnutí obvyklé (zdravotní a funkční stav člověka, jeho sociální role, míra zdravotních obtíží a funkčních limitací odpovídá jeho vrstevníkům, současné normě v dané společnosti, mezinárodnímu standardu), úspěšné (zdravotní a funkční stav člověka je lepší než současný průměr) nebo neúspěšné (zdravotní a funkční stav jsou horší než u vrstevníků, než odpovídá současné normě, rozvíjí se závislost, choroby vyššího věku, dominuje závislost) (Mühlpachr, 2004, s. 34).

Výsledkem celé lidské ontogeneze je, jak uvádí Haškovcová (1989, s. 108), období *stáří* (označované také jako třetí věk [Jesenský, 2000, s. 271]), jež představuje specifickou etapu lidského života. Stáří můžeme rozčlenit na stáří biologické, které souvisí s konkrétní mírou involučních změn, stáří sociální týkající se změny rolí, životního způsobu i ekonomického zajištění a stáří kalendářní (chronologické), které je vymezeno dosažením určitého stanoveného věku, od něhož se (...) obvykle nápadněji projevují involuční změny (Mühlpachr, 2004, s. 19-20). K nejcharakterističtějším situacím stáří podle Jesenského (2000, s. 282) patří: odchod do důchodu a změna sociální role, slábnutí organismu, nemocnost a úrazovost, omezení společenských kontaktů, změny v rodinných vztazích, bezmocnost a závislost na péči jiných lidí, mortalita, předsmrtné stavy a umírání, Vágnerová (2000, s. 448) poukazuje na zhoršení tělesného i duševního stavu. Avšak je třeba zmínit, že i stáří má své pozitivní aspekty. Jak píše Pacovský (1997, s. 57), každý věk přináší něco nového, tedy i stáří. Uvádí například, že ve stáří nechybí soudnost a rozvaha

¹ Mezi nejčastější patří kardiovaskulární choroby, nemoci pohybového aparátu, respirační, endokrinní, smyslové vady, psychiatrické syndromy, atd. (Jesenský, 2000, s. 286).

(„moudrost stáří“), větší stálost v názorech, jako přínos vyššího věku uvádí i „zisk osobní svobody“, jež umožňuje seberealizaci, činění podle osobního zájmu a potřeb, nikoliv z „povinností“ (Pacovský, 1997, s. 57-58).

Klasifikací stáří existuje celá řada (Jesenský, 2000, s. 271). Rozdíly v děleních se, jak uvádí Jesenský (2000, s. 279), do značné míry vysvětlují skutečností, že matriční věk (kalendářní, chronologický), jenž je dán datem narození (Haškovcová, 1989, s. 23), může, ale spíše nebude korespondovat s tzv. funkčním věkem, tedy skutečným věkem jedince, který je určující pro praktický život (Haškovcová, 1989, s. 23). Často používaná klasifikace pochází od Světové zdravotnické organizace, která definuje období 60-74 let jako rané stáří (vyšší věk), za počátek vlastního stáří je považován 75. rok a stáří je vymezeno v intervalu 75-89 let (Haškovcová, 1989, s. 22). Lidé žijící déle než 90 let jsou pak považováni za dlouhověké (Haškovcová, 1989, s. 22).

Je třeba upozornit na skutečnost, že kategorie stáří je sociální konstrukcí (Sýkorová, 2007, s. 47). Označení *starý člověk/senior* se zakládá především na společenské konvenci, jež má různé, ale převážně ekonomické důvody (Haškovcová, 1989, s. 21). V životě člověka není žádný pevně stanovený čas, kdy se stává starým (Harris, Cole, 1980, s. 23). Současná společnost považuje za starého jedince, kterému vzhledem ke kalendářnímu věku vznikl nárok na starobní důchod (Haškovcová, 1989, s. 21). Na spojení stáří a odchodu do starobního důchodu poukazuje i Sýkorová (2007, s. 47). Pacovský (1997, s. 21) však zdůrazňuje, že ať již vycházíme z jakékoliv klasifikace (stáří – pozn. LP), jež respektuje současné vědecké poznatky, nemůžeme začátek důchodového věku se stářím ztotožnit.

1.2 Stáří v současné společnosti

Harris a Cole (1980, s. 3) uvádějí, že staré lidi a proces stárnutí obklopuje mnoho nepravdivých představ. Sýkorová (2007, s. 49) poznamenává, že obraz stáří a starších lidí je ve skutečnosti spíše výsledkem sociálního konstruování nereality, je zatížený mýty, jež vyplývají, jak uvádí Haškovcová (1989, s. 19), z povrchního uchopení jevu a jeho předpojaté interpretace. Obraz stáří je zatížený stereotypy či diskreditujícími, stigmatizujícími atributy (Sýkorová, 2007, s. 49). Dokladem toho mohou být existující *mýty o stáří*.

Haškovcová (1989, s. 28-29) identifikuje například mýtus falešných představ (přesvědčení, že výborné, či alespoň vyhovující materiální zajištění starých lidí je nejen předpokladem jejich osobní spokojenosti, ale že spokojenost zakládá), mýtus zjednodušené demografie (přesvědčení, že člověk se stává starým dnem odchodu do důchodu), mýtus neužitečného času (každý důchodce je a priori považován za neužitečného, stáří je devalvováno na nicnedělání), mýtus ignorace (přesvědčení, že starý člověk stojí na vedlejší koleji, je možné ho přehlížet a ignorovat), Pacovský (1997, s. 25, 30) dále jmenuje například mýtus rozporného pohledu na stáří (přesvědčení, že stáří není žádný nepřítel kontra stáří je prý nezvladatelný nepřítel) či mýtus o věcech, které se prý ve stáří nehodí (týká se preformovaných společenských představ o chování starého člověka). Je možné poukázat i na často opomíjenou heterogenitu lidí spadajících do kategorie „staří“, o níž píše Moody (2006, s. 134) či Mühlpachr (2004, s. 9) - o stárnutí se často hovoří, jako by to byla univerzální lidská zkušenost (Moody, 2006, s. 134). Ve skutečnosti je zkušenost stáří podmíněna třídou, genderem, minoritním statutem, atd. (Moody, 2006, s. 133-134). Jako další působící faktory uvádí Mühlpachr (2004, s. 9) například jedinečnost vloh a osobnostních rysů, různou míru rozvoje těchto vloh během mládí a středního věku, různou míru chorobných změn, události života, hodnotový

systém apod. Přestože senioři netvoří, jak uvádí Šerák (2009, s. 184), homogenní skupinu, jsou v odborné literatuře popisovány některé vlastnosti typické pro tuto skupinu. Často jsou uváděny negativní rysy, které bývají obvykle primární příčinou sociální exkluze a diskriminace seniorů (Šerák, 2009, s. 184).

Vágnerová (2000, s. 443) hodnotí postoj současné společnosti ke stáří a starým lidem jako spíše negativní. I podle Sýkorové (2007, s. 49) mají významy stárnutí a stáří v současné západní kultuře převážně pejorativní, negativní konotace (Sýkorová, 2007, s. 49). Stáří se v našich představách stalo obávaným a nepříjemným obdobím (Haškovcová, 1989, s. 17), je chápáno jako období, kdy může člověk pouze chátrat, v nejlepším případě si zachovávat část toho, co získal dříve (Vágnerová, 2000, s. 443). Sýkorová (2007, s. 52) se zmiňuje o odporu ke stárnutí a stáří, jenž je posilován kultem mládí, fyzické atraktivity a výkonu.

Dostáváme se tak k hodnotovému systému současné společnosti, jenž zdůrazňuje všechny, především biologicky podmíněné kompetence mládí, a staré lidi tak znevýhodňuje (Vágnerová, 2000, s. 443). Tuto tendenci podporují i média, která (...) potvrzují značný význam vnějšího vzhledu a proklamované svěžesti jako současnou normu, což zároveň znamená, že cokoliv, co takové není, je považováno za podřadné (Vágnerová, 2000, s. 443).

S hodnotovým systémem souvisí *ageismus* – postoj, který vyjadřuje obecně sdílené přesvědčení o nízké hodnotě a nekompetentnosti stáří (...) (Vágnerová, 2000, s. 443). Ageismus představuje omezení sociálních rolí a znehodnocení statusu seniorů, strukturuje očekávání druhých vůči nim, odpírá jim rovné příležitosti, v mnoha ohledech snižuje jejich životní šance (Sýkorová, 2007, s. 50). Sýkorová (2007, s. 51) uvádí, že v každodenním životě se ageismus manifestuje různými způsoby – diskriminačními praktikami na trhu práce, ve zdravotnictví a dalších službách, projevy

pohrdání, odporu, vyhýbání se kontaktům se staršími lidmi, Vágnerová (2000, s. 443) dále zmiňuje podceňování a odmítání.

Role starého člověka ve společnosti je v literatuře často reprezentována konceptem stáří jako „*role bez role*“ (na tento popis stáří v současné společnosti poukazuje Haškovcová [1989, s. 47] či s odkazem na další autory Moody [2006, s. 134]), Mühlpachr (2004, s. 11) uvádí pojem *ne-role*. Důvodem tohoto označení je změna sociální role ve stáří související se ztrátou role odvozené od placeného zaměstnání. Právě ztráta placeného zaměstnání je důležitým momentem. Význam této události potvrzuje Haškovcová (1989, s. 46), jež poukazuje na skutečnost, že práce se v (...) současném světě stala páteří (...) toho, čemu říkáme program života. Člověk v pracovním procesu má jistou sociální roli, jejíž význam je čitelný jak pro jednotlivce, tak pro široké okolí (Haškovcová, 1989, s. 44). Růst statusu a prestiže člověka je (v současné společnosti – pozn. LP) spojený s (placenou - pozn. LP) prací (Jesenský, 2000, s. 283), a odejít do penze tak znamená postupně a jistě se vzdalovat těm, kteří jsou uznáváni (Haškovcová, 1989, s. 85). S odchodem do důchodu (pozn. LP) tak končí doba aktivní účasti na společenském dění, v němž člověk získává nějakou, institucionálně danou roli (Vágnerová, 2000, s. 465). Mühlpachr (2004, s. 11-12) poznamenává, že nová role „*ne-role*“ člověka často demoralizuje a snižuje jeho vlastní hodnotu, což se projevuje v celkovém fyzickém a duševním stavu jedince.

Odborná literatura se shoduje, že ve společnosti *chybí pozitivní a obecně akceptovaný model stáří*. Na jeho absenci poukazuje Vágnerová (2000, s. 446) či Haškovcová (1989, s. 131). Chybí druhý, všemi uznávaný životní program (Haškovcová, 1989, s. 138), jenž by reflektoval ztrátu placeného zaměstnání ve třetím věku. Jak uvádí Jesenský (2000, s. 283), první věk je spojen s profesní přípravou, druhý se zlepšováním profesního výkonu, co ale zůstává pro třetí věk, když jej máme spojovat s profesí? Staří lidé tak mají nízký sociální status, jsou jim přičítány převážně negativní

osobnostní vlastnosti a nízké kompetence (Vágnerová, 2000, s. 444). Podle Vágnerové (2000, s. 465) lze skupinu starých lidí lze považovat i za určitou sociální minoritu, která je majoritní společností chápána jako nevýznamná, neužitečná a neproduktivní. Staří jsou definováni ekonomickou závislostí na společnosti a omezenou možností do dění této společnosti nějak zasahovat (Vágnerová, 2000, s. 465).

Vzhledem k rozšíření negativního vnímání se stáří stalo předmětem zájmu a aktivit mezinárodních organizací. V roce 1982 například Organizace spojených národů zaštitila zasedání prvního Světového shromáždění o stárnutí ve Vídni (další setkání proběhla v letech 1992 a 2002), rok 1999 vyhlásila rokem seniorů s mottem „Společnost pro všechny věkové skupiny“, vydala některé zásadní dokumenty: v roce 1991 UN Principles for Older Persons a v roce 2002 UN International Plan of Action on Ageing (Šerák, 2009, s. 186-187). Seniors se zabývá dále například článek 25 Charty základních práv EU z roku 2002: „Unie uznává a respektuje práva seniorů na důstojný život, nezávislost a účast na společenském a kulturním životě“ (Šerák, 2009, s. 187). Z přijatých dokumentů Šerák (2009, s. 187) vyvozuje hlavní priority opatření vůči seniorům, kterými jsou: zajištěnost (základních biologických potřeb), autonomie (zachování rozhodovacích kompetencí), participace (na společenských procesech), důstojnost (respekt společnosti) a seberealizace (saturace vlastních zájmů).

1.3 Stáří v kontextu České republiky

Současnou věkovou strukturu obyvatelstva České republiky lze charakterizovat nízkým počtem dětí, silným zastoupením osob v ekonomicky aktivním věku a zatím nepříliš se zvyšujícím počtem osob ve vyšším věku (Kretschmerová, Šimek, 2004, s. 96). Tento stav je výsledkem

vývoje ve 20. století, které bylo charakteristické, jak uvádí Jesenský (2000, s. 23), dvěma základními demografickými fakty: klesající natalitou a klesající mortalitou.

Obyvatelstvo České republiky je nyní historicky nejstarší, přesto jeho věková struktura prozatím stále patří k evropskému průměru (Sýkorová, 2007, s. 40). Projekce budoucího vývoje však na demografické stárnutí poukazuje (Kretschmerová, Šimek, 2004, s. 94), populace stárne (Pacovský, 1997, s. 10). V blízké budoucnosti budou překračovat 60. rok věku početné ročníky narozených v letech 1946-1955 a počty seniorů se tak v relativně krátké době výrazně zvýší (Český statistický úřad b).

Demografické stárnutí přitahuje pozornost jak v Česku, tak v jiných zemích, zvláště svými předpokládanými ekonomickými důsledky (Sýkorová, 2007, s. 43). V řadě zemí současného světa tvoří ekonomicky závislé obyvatelstvo někdy až polovinu celé populace (Haškovcová, 1989, s. 72). Rostoucí počty obyvatel ve vyšším a vysokém věku budou v budoucnu znamenat silné ekonomické zatížení obyvatelstva v produktivním věku (Kretschmerová a Šimek, 2004, s. 97), půjde o velmi závažný sociální a ekonomický problém, který se projeví především v nabídce pracovní síly, v efektivnosti důchodového systému nebo systému zdravotní péče (Šerák, 2009, s. 185-186). Na zajištění potřeb starých lidí bude třeba vydávat stále větší prostředky (Pacovský, 1997, s. 10).

Nejaktuálnější souhrnná demografická data České republiky pochází ze sčítání lidu z roku 2001. K tomuto datu žilo v České republice 1 884 tisíc osob starších 60 a více let a tvořily tak 18,4 % populace. Početně převažovaly ženy, kterých bylo 1 121 156, mužů bylo 762 627 (Český statistický úřad b). Pokud jde o ekonomickou aktivitu, většina lidí starších 60 let žijících v České republice již není ekonomicky aktivní a pobírá starobní důchod. V roce 2001 bylo v populaci starší než 60 let 91,9 % nepracujících důchodců a pouze 6,1 % pracujících (zbývající 2 %

představují osoby ekonomicky aktivní i po státem stanovené hranici odchodu do starobního důchodu) (Český statistický úřad b).

I v České republice je společenský obraz stárnutí a stáří negativní, proto i zde nalezneme činnosti usilující o zlepšení situace. Z aktivit před rokem 1989 lze uvést například Zásady péče o staré občany z roku 1977 či Program přípravy na stáří v ČSSR do roku 1990 z roku 1983 (Šerák, 2009, s. 187). Mezi aktivity poslední doby můžeme jmenovat Národní akční plán sociálního začleňování na léta 2004-2006 a především Národní program přípravy na stárnutí na období 2003 až 2007 z roku 2002 (Šerák, 2009, s. 187). V současné době je aktuální Národní program přípravy na stárnutí na období let 2008 až 2012 z roku 2008. Základní principy a priority tohoto dokumentu obsahuje příloha A.

V České republice funguje také Rada vlády pro seniory a stárnutí populace, což je stálý poradní orgán vlády pro otázky týkající se seniorů a stárnutí populace (Ministerstvo práce a sociálních věcí b). Tato rada, zřízená v roce 2006, ve své činnosti usiluje o vytvoření podmínek pro zdravé, aktivní a důstojné stárnutí a stáří v České republice a aktivní zapojení starších osob do ekonomického a sociálního rozvoje společnosti v kontextu demografického vývoje (Ministerstvo práce a sociálních věcí b).

1.4 Shrnutí

První kapitola byla věnována tématu stáří s cílem uvést do problematiky s ohledem na zaměření práce. Byly vymezeny základní pojmy, popsán postoj současné společnosti ke stáří i aktuální situace v České republice.

S ohledem na téma práce jsou významná zejména následující zjištění. Kategorie starý člověk/senior není daností, ale naopak konvenční záležitostí, která je v současné době spjata především s ekonomickými

aspekty (s ekonomickou závislostí - pobíráním starobního důchodu). Obraz stáří a starých lidí ve společnosti je převážně negativní a nezakládá se na pravdivých představách. Ve společnosti nebyl vybudován pozitivní a obecně akceptovaný model stáří, který by obraz stáří změnil, ačkoliv aktivity v tomto směru vyvíjí stát i mezinárodní organizace.

2 Vzdělávání

Druhou oblastí, které je třeba se s ohledem na téma práce věnovat, je vzdělávání, zejména pak jeho pozice v současné společnosti. Se společenským významem vzdělávání a jeho rozmachem souvisí i vznik specializovaných disciplín, andragogiky a gerontagogiky, na jejichž půdě se téma práce nachází.

2.1 Vymezení pojmů: učení, vzdělávání

Učení se v pedagogice a andragogice chápe jako schopnost člověka produktivně vytvářet nebo měnit představy, zvyky, chování, schopnosti a dovednosti (Beneš, 2003, s. 42), je to širší pojem než vzdělávání (Kopecký, 2008, s. 10). Jesenský (2000, s. 25) uvádí, že učení se odehrává v mnoha kontextech - doma, ve škole, v práci, apod.

Vzdělávání je pak učení, které vykazuje prvek soustavnosti a systematickosti, je kontrolované a uvědomované (Kopecký, 2008, s. 11). Palán (2002) jej vymezuje jako proces uvědomělého a cílevědomého zprostředkování a aktivního utváření a osvojování soustavy vědeckých a technických vědomostí, intelektuálních a praktických dovedností a lidských zkušeností, utváření morálních rysů a osobitých zájmů. Vzdělávání lze diferencovat na vzdělávání jako činnost lektora (z jeho pohledu se jedná o převážně didaktickou záležitost, tedy o otázku správné výuky [Beneš, 2003, s. 39]) a na vzdělávání se jako činnost účastníka vzdělávacího procesu (Palán, 2002).

2.2 Vzdělávání v současné společnosti

Člověk se učí a vzdělává od počátku svého života, všechny etapy lidského života jsou se vzděláváním a učením spojeny. Nároky na člověka v tomto směru se však neustále zvyšují. Společnost a všechny její instituce procházejí prudce akcelerujícími změnami (...) (Šerák, 2009, s. 17) a právě vzdělávání a systematické učení je podle Kopeckého (2008, s. 11) jednou z cest, jak zvládat úkoly, které před nás život staví. Učit se je pak třeba tím více, v čím složitějším a proměnlivějším světě žijeme (Kopecký, 2008, s. 10). Proto se dnes učení (a vzdělávání) stává celoživotní záležitostí. Jak poznamenává Šerák (2009, s. 13), stále více lidí v současné době žije v prostředí primárně založeném na získávání a distribuci znalostí – celoživotní učení se zde stává nutností a nikdy nekončícím procesem.

Celoživotní učení (a vzdělávání – pozn. LP) však není moderní ideou, ale naopak velmi starou. Šerák (2009, s. 13) připomíná antické koncepte (díla Platóna a Aristotela), systém J. A. Komenského i koncepty pocházející z období osvícenství či moderní doby.

V realitě se dávno vyslovená myšlenka, že vzdělávání je proces, který člověka provází po celý jeho život, začala prosazovat až v 60. a 70. letech (Beneš, 2003, s. 24). Již na přelomu 50. a 60. let se v důsledku ekonomických a sociálních změn (rozvoje technologií, globalizace trhu, postupující urbanizace apod.) zvýšila poptávka po kvalifikované pracovní síle a stávající vzdělávací systémy se ocitly pod tlakem (Šerák, 2009, s. 13). 60. a 70. léta již byla spojena se znovuoobeným hospodářstvím a určitým blahobytem, čili i finančními prostředky na sociální a vzdělávací programy (Beneš, 2003, s. 30). Došlo k prohloubení demokratizace společnosti, prosadila se myšlenka rovnosti vzdělávacích šancí a práva na vzdělání jako fundamentálního lidského práva (Beneš, 2003, s. 30). Rychlý hospodářský růst byl spojen s vědeckým a technologickým pokrokem, tedy i s potřebou nových kvalifikací (Beneš, 2003, s. 30). V této době rozvíjely mezinárodní

organizace (UNESCO, OECD, Rada Evropy, Světová banka) různé koncepce celoživotního vzdělávání (Beneš, 2003, s. 30), později (v 90. letech) koncepce celoživotního učení (viz Šerák, 2009, s. 14-15).

V současné době se tedy již vzdělávání nechápe pouze jako profesní příprava, ale jako součást celého života (Pacovský, 1997, s. 33), permanentní vzdělávání se stalo významným fenoménem naší doby (Jesenský, 2000, s. 25). Vzdělávání se (dnes – pozn. LP) považuje za lidskou potřebu (Pacovský, 1997, s. 33), stále více lidí cítí potřebu participovat na dalším vzdělávání, hodnota a prestiž vzdělání roste (Beneš, 2003, s. 31).

Teoreticky lze celoživotní vzdělávání vymezit jako nepřetržitý podpůrný proces, který podněcuje a zplnomocňuje jedince k získání všech vědomostí, postojů, hodnot a dovedností, které potřebuje v průběhu života (...) (Jesenský, 2000, s. 49). Jedním z jeho důležitých požadavků je, aby příležitost k němu měli skutečně všichni (Mühlpachr, 2004, s. 132).

Samotný proces se pak realizuje různými způsoby. Evropská komise uvádí tři základní kategorie účelové učební činnosti: formální, neformální a informální učení (Evropská komise, 2000) či vzdělávání. Formální vzdělávání má vysoce standardizovaný obsah a směřuje k získání vysvědčení, diplomu či certifikátu, neformální vzdělávání tyto rysy nemá, přesto je řízené a kontrolované (může být poskytováno na pracovišti, prostřednictvím organizací a sdružení občanské společnosti nebo prostřednictvím organizací či služeb, které byly ustaveny se záměrem doplňovat formální systémy), informální vzdělávání bývá neplánované a většinou není ani uvědomované (samí účastníci nemusí snadno rozpoznat, jak přispívá k jejich vědomostem a dovednostem [Evropská komise, 2000]), označuje se jím nepřetržité zpracovávání zkušeností, které získáváme v každodenním životě (Kopecký, 2008, s. 10). Do kategorie informálního vzdělávání patří i sebevzdělávání, tedy vzdělávání, kde není přítomen lektor (Czesaná, Matoušková, 2006, s. 9).

V praxi se všechny tři jmenované formy odehrávají současně, vzájemně se prostupují a doplňují (Kopecký, 2008, s. 10), avšak jsou zde rozdíly mezi jednotlivými kategoriemi. Czesaná a Matoušková (2006, s. 9) na základě statistických dat uvádějí, že informální vzdělávání často doplňuje vzdělávání formální i neformální, avšak mezi formálním a neformálním vzděláváním platí spíše vylučovací vztah, neboť málo osob chodí do školy a současně navštěvuje nějaký kurz.

2.3 Andragogika a gerontagogika

Andragogika je vědní obor v systému věd o výchově a vyučování, který je zaměřen na veškeré aspekty vzdělávání a učení se dospělých a studijní obor sloužící k přípravě odborníků v oblasti vzdělávání dospělých (Beneš, 2003, s. 13).

Gerontagogiku² lze charakterizovat jako teorii výchovy a vzdělávání ke stáří a ve stáří (Pacovský, 1997, s. 27). Šerák (2009, s. 189) uvádí, že podle Petřkové a Čornaničové gerontagogika v současné době zahrnuje prakticky veškeré edukační aktivity spojené se seniory: edukaci seniorů, jež je hlavním těžištěm jejího zájmu, preseniorskou edukaci, kam patří příprava na stáří a proseniorskou edukaci, tedy aktivity zacílené na mezigenerační porozumění a společenské uznání stáří.

Pokud jde o vzájemný vztah obou disciplín, neexistuje mezi odborníky shoda. Jesenský (2000, s. 271) uvádí, že v teorii andragogiky existuje určitá tendence chápat gerontagogiku jako organickou část andragogiky, nebo jako jednu z jejích disciplín (například Livečka, Skalka). Existují však i tendence vymezující gerontagogiku jako samostatnou vědní oblast (například Palouš) (Jesenský, 2000, s. 21), chápe ji tak i Šerák (2009,

² Používají se též pojmy gerontopedagogika, geroagogika (Šerák, 2009, s. 189).

s. 189). Obě disciplíny ale patří k pedagogickým vědám, hlavním předmětem jejich zájmu je výchova a vzdělávání (Jesenský, 2000, s. 25).

2.4 Shrnutí

Druhá kapitola byla zaměřena na problematiku vzdělávání. Byly vymezeny dva základní pojmy, popsána pozice vzdělávání v současné společnosti a stručně představeny dvě disciplíny, do jejichž rámce patří téma této práce.

S ohledem na téma práce je klíčová především koncepce celoživotního vzdělávání a učení, tedy obecné uznání potřeby a důležitosti vzdělávacích aktivit v průběhu celého života. Vzdělávání a učení je dnes považováno za nekončící proces, který je žádoucí a s ohledem na neustále se měnící podmínky i nezbytný. Vzdělávání může probíhat uvnitř formálního systému vzdělávání, mimo něj prostřednictvím služeb jiných organizací, ale také bez lektora – sebeřízeně či neplánovaně a neuvědomovaně.

3 **Vzdělávání ve stáří**

Jak již bylo zmíněno, představa vzdělávání v průběhu celého života (tedy i ve stáří) není nová. Například Jan Amos Komenský pojal celý lidský život jako řetězec „škol“ jednotlivých věků, začínající školou mateřskou a končící školou stáří a nakonec školou smrti (Pacovský, 1997, s. 110).

V současnosti nabývá vzdělávání seniorů na významu především vzhledem ke skutečnosti, že se prodlužuje průměrná délka života a zlepšuje zdravotní stav obyvatel (Kopecký, 2008, s. 12). Podle Matýskové (2004, s. 254) lze do budoucna předpokládat, že se zvyšujícím se počtem seniorů bude mít tato oblast stále větší význam. Beneš (2003, s. 139) zdůvodňuje společenský zájem o vzdělávání seniorů kromě populačního stárnutí a jeho společenských, ekonomických, kulturních a politických důsledků i skuteností, že v mnoha zemích je již důchodová fáze delší než doba přípravy na povolání a faktem, že v mnoha zemích již lidé v důchodovém věku tvoří politicky vlivnou skupinu.

3.1 **Význam vzdělávacích aktivit: příprava na stáří, učení ve stáří**

Zabýváme-li se vzděláváním a jeho významem v souvislosti se stářím, je vhodné úvodem věnovat pozornost vzdělávání a učení, které období stáří sice předchází, nicméně přímo se k němu vztahuje. Jedná se o aktivity související s přípravou na stáří. Jak uvádí Haškovcová (1989, s. 144), všechny tři etapy *přípravy na stáří* (tak, jak budou popsány následovně – pozn. LP) jsou v posledních letech rozvíjeny a jsou specifickou náplní osvětových a popularizujících přednášek a kurzů. Podle Mühlpachra (2004, s. 133) by měla být příprava na stáří chápána jako přirozená součást široce koncipované andragogiky, orientované na osobnostní rozvoj. Odborníci se totiž shodují, že člověk je povinen připravit

se na své stáří odpovědně, sám a včas (Haškovcová, 1989, s. 142), neboť za kvalitu svého stáří je každý do jisté míry odpovědný (Pacovský, 1997, s. 27).

Příprava na stáří je celoživotní záležitostí (Pacovský, 1997, s. 27). Jedná se o (neprávem podceňovaný) program ovlivňování občanů směrem k úspěšnému stárnutí a aktivnímu stáří (Mühlpachr, 2004, s. 133). Livečka (1979, s. 24) zmiňuje, že „staří“ dospělí po překročení prahu důchodového věku a zvláště po reálném odchodu do důchodu se právě v této etapě svého života setkávají s řadou obtíží proto, že na ni nebyli dostatečně připraveni. Ještě v etapě produktivního života, v každém případě po 50. roce věku, se musí dospělý člověk připravit (a být schopen správně se rozhodovat) v budoucích životních situacích, jako je například odchod z profesního (a pracovního) života, při změnách v situaci bydlení, ve struktuře volného času a jeho využití apod. (Livečka, 1979, s. 137). Ještě ve fázi plného pracovního nasazení je nezbytné se začít seznamovat se všemi okolnostmi nadcházejícího stárnutí a odchodu do důchodu – primárně jde o aspekty zdravotní, sociální a ekonomické (Šerák, 2009, s. 192).

Rozlišuje se dlouhodobá, střednědobá a krátkodobá příprava na stáří (Haškovcová, 1989, s. 143). Dlouhodobá příprava vychází ze skutečnosti, že stáří je neoddelitelnou součástí života (člověk kráčí životem ke stárnutí a stáří [Pacovský, 1997, s. 100]) a že jeho kvalitu člověk do značné míry určuje (Pacovský, 1997, s. 27). Jedná se o přípravu celoživotní (Haškovcová, 1989, s. 143), proto je rozhodující celoživotní výchovné, vzdělávací i zdravotně-výchovné působení na celou populaci (Pacovský, 1997, s. 27). Střednědobá příprava začíná kolem 45 let (Haškovcová, 1989, s. 143). Pacovský (1997, s. 28) jmenuje tři základní problémové okruhy, na něž se střednědobá příprava soustřeďuje. V biologické rovině se klade důraz na osvojení životního stylu, na rovině psychiky se doporučuje naučit se praktikovat zásady duševní hygieny, člověk je veden k přemýšlení o svém budoucím stáří a jeho přijetí jako nezbytné součásti života, sociální rovina je

spojena s orientací na pěstování mimopracovních aktivit, vytváření a udržování osobních vztahů a společenských styků mimo vlastní pracoviště (Pacovský, 1997, s. 28). Postupně a cílevědomě se připravuje náhradní program, dostupné cíle seberealizace pro období vyššího věku (Pacovský, 1997, s. 28). Krátkodobá příprava by měla být realizována 3-5 let (dle Mühlpachra [2004, s. 133] 2-3 roky) před odchodem do důchodu a souvisí se seznámením s problémy stáří a vytvořením podmínek pro příjemný život (Haškovcová, 1989, s. 143).

V samotném *období stáří* má *vzdělávání* velký význam, neboť jak píše Matýsková (2004, s. 254), je to důležitá oblast, která může v seniorském věku napomáhat zachování autonomie. Starý člověk potřebuje mít kontrolu nad svým životem, chce o sobě rozhodovat, nechce být jen pasivním a manipulovaným objektem (Vágnerová, 2000, s. 498) a výzkumy potvrzují, že vzdělávací aktivity v postproduktivním věku k pocitu důstojnosti a životního uspokojení, k začlenění do společnosti i k fyzickému a duševnímu zdraví přispívají (Mühlpachr, 2004, s. 138). Vzdělávání představuje (pro seniory – pozn. LP) životní pomoc v tom, že jim kromě informací a vědění nabízí životní orientaci na rozvoj a osobní růst v etapě života, která byla dříve považována za deficitní (Mühlpachr, 2004, s. 130). Vzdělávací aktivity naznačují stárnoucím a starým občanům novou životní perspektivu (Mühlpachr, 2004, s. 130).

Šerák (2009, s. 193) píše, že Čornaničová uvádí, že při edukační práci³ se seniory jde především o saturaci potřeb, jako je: nezávislost (především přístup ke vzdělávání a ke službám), participace (možnost zapojení do procesu rozhodování, předávání vlastních poznatků apod.), seberealizace (plný rozvoj potenciálu, přístup ke vzdělávacím, kulturním, duchovním a rekreačním zdrojům), důstojnost (problémy vykořisťování

³ Edukace jako veškerá předmětná oblast pedagogické (andragogické) teorie i vzdělávací praxe (Palán, 2002).

a zneužívání, slušné zacházení) a dostupnost péče (přístup ke zdravotnickým, sociálním a právním službám apod.). Často jsou aktivity zaměřeny na prevenci hrozících deficitů, případně na jejich odstranění a kompenzaci s cílem udržení tělesných a intelektuálních sil (Šerák, 2009, s. 189).

V současné době není nejmenších pochyb, že úspěšné stárnutí a stáří jsou s pestrými aktivitami neoddělitelně spojeny (Pacovský, 1997, s. 30). Matýsková (2004, s. 254) píše, že současná generace seniorů klade (na rozdíl od předchozích generací) větší důraz na tzv. aktivní stáří, což nelze hodnotit jinak než pozitivně, neboť Pacovský (1997, s. 31) uvádí, že podle mnohých odborníků aktivní život zlepšuje stav mozku. Intelektuální aktivita pak následovně zásadním způsobem ovlivňuje úroveň duševní svěžesti (Šerák, 2000, s. 190).

3.2 Specifika vzdělávání seniorů

Stárnutí je spjato s proměnou schopností, které ovlivňují proces vzdělávání. Podle Beneše (2003, s. 138-9) patří senioři mezi tradiční cílové skupiny, které svými problémy zdůvodňují tvorbu pro ně přizpůsobených programů a jsou předmětem výzkumu cílových skupin. Senioři se mohou učit a vzdělávat, jejich dostatečnou kapacitu pro učení potvrzují dlouholeté výzkumy (Šerák, 2009, s. 189), jen je třeba respektovat jejich specifika.

Ve stáří dochází k úpadku různých dílčích schopností i celkové struktury (Vágnerová, 2000, s. 451). Změny dané stárnutím se projevují v oblasti těch procesů, které slouží k zaznamenávání, ukládání a využívání informací (Vágnerová, 2000, s. 451). Dochází ke změně aktivační úrovně (staří lidé jsou celkově pomalejší, prodlužují se jejich reakční časy [Vágnerová, 2000, s. 451], duševní činnost je zpomalena [Mühlpachr, 2004, s. 25]), dochází i ke změně v oblasti orientace v prostředí (zhoršování

zrakové a sluchové ostrosti - obtíže v oblasti vnímání mohou ve značné míře ovlivňovat i ostatní poznávací procesy), objevuje se obtížnost učení a změny intelektových funkcí, úbytek paměťových kompetencí (Vágnerová, 2000, s. 451-3).

Právě v oblasti paměti se podle Livečky (1979, s. 121) projevuje v stárnutí v intelektuální oblasti nejvýrazněji. Zároveň však autor upozorňuje na skutečnost, že „slábnutí“ paměti (...) nepostihuje rovnoměrně vše, co bylo pamětí „zachyceno“ (Livečka, 1979, s. 122). Starý člověk zapomíná především nové, nedávno proběhlé události, zatímco například vzpomínky z mládí zůstávají často uchovány s obdivuhodnou přesností (...) (Livečka, 1979, s. 122). Hůře se v paměti udrží nové poznatky, snadno se však oživují staré vzpomínky (Pacovský, 1997, s. 59). Soustavným cvičením však lze paměť udržet až do pozdního věku (Pacovský, 1997, s. 31).

V rámci vzdělávání je třeba zohlednit také, že ve stáří je nižší koncentrace pozornosti (Pacovský 1997, s. 59). Stárnoucí osoba musí vynakládat mnohem větší úsilí než dříve, aby se soustředila (Pacovský, 1997, s. 59).

Livečka (1979, s. 129-131) uvádí s odkazem na další autory důležité informace týkající se učební aktivity starších lidí: starší lidé si obtížněji osvojují učivo, které postrádá logické uspořádání a logickou strukturu - učí se snadněji, když je prezentované učivo přehledně členěno, zpravidla jim činí obtíže nedostatečně osvojená a cvičená technika učení, učení jim ztěžuje rychle prezentované učivo, při procvičování a upevňování nových poznatků potřebují více času, proces učení je u nich mnohem více citlivý na vlivy poruch a jeho výsledek více ovlivňuje „faktor vloh a nadání“ nežli faktor stáří. Silný vliv na úspěšnost učení má dle něho stupeň aktivity v průběhu učení a motivační faktory, dalším významným faktorem úspěšnosti je faktor dlouhodobého „cvičení“ v učení a intelektuálních operacích a „zdravotní faktor“. Obtížnější a horší „učební výkony“ nejsou

podle Livečky (1979, s. 129-130) výraznějším znakem ubývajících schopností učit se, ale spíše projevem nejistoty, kterou mají starší lidé při reprodukci toho, co si učením osvojili.

Z výše uvedeného vyplývají principy, které by měl vyučující v praxi dodržovat. Matýsková (2004, s. 255) popisuje základní zásady a přístupy následovně: vyučující by například měl klást důraz na názornost, jasnost a srozumitelnost výkladu, tempo prezentace poznatků nebo výuky dovedností by mělo být spíše pomalejší, měl by vytvořit možnost k diskusi, být trpělivý a ochotný naslouchat, respektovat možnosti seniorů (především pokud jde o aktuální pozornost) a v některých případech upřednostnit předávání poznatků ostatním samotnými seniory.

V předchozím textu již byl zmíněn význam motivace jako významného faktoru, jenž má vliv na úspěšnost učení. Proč se tedy senioři vzdělávají? Motivy jsou různé. Podle Matýskové (2004, s. 254) patří mezi motivy následující potřeby: být aktivní, seberealizovat se, rozvíjet své původní zájmy, profesi, specializaci, získat nové poznatky, naučit se novým dovednostem, zachovat si stávající vědomosti, dovednosti a schopnosti, udržet si tělesné a intelektuální síly, případně odstranit či kompenzovat deficity, udržet si svou samostatnost, autonomii, vytvořit a rozvíjet sociální kontakty, realizovat svá přání, hledat nový smysl života, dopřát si vzdělání v oblasti, ke které se jedinec dříve nedostal nebo mu bylo toto vzdělání odepřeno.

3.3 Vzdělávání seniorů v České republice

Aktivita, jímž se může člověk po odchodu do důchodu věnovat, je mnoho, musí však být přizpůsobeny individualitě stárnoucího a starého člověka (Pacovský, 1997, s. 32). Oblast vzdělávání není v tomto směru výjimkou.

Senioři představují v rámci vzdělávání specifickou cílovou skupinu. Vzdělávací programy, které jsou jim určeny, jsou koncipovány s ohledem na jejich jedinečnosti v rámci učebního procesu, jež byly popsány v předchozí podkapitole. Při tvorbě vzdělávacích programů je však třeba kromě obecných specifík týkajících populace seniorů obecně vycházet také, jak píše Šerák (2009, s. 195), z různorodosti dané skupiny. Starší lidé se (stejně jako jiné věkové kategorie mezi sebou – pozn. LP) odlišují psychikou, poznávacími schopnostmi, fyzickou zdatností (Šerák, 2009, s. 195), jsou mezi nimi velké rozdíly v (...) zájmech a potřebách (Beneš, 2003, s. 139).

Účast seniorů na vzdělávání ovlivňuje několik důležitých faktorů. Základním předpokladem je zájem vzdělávat se, jenž může být podmíněn mnoha motivy, jak bylo doloženo v předchozí podkapitole. Dále je podstatné, jestli existuje odpovídající nabídka (Beneš, 2003, s. 141), tedy nabídka, jež reflektuje potřeby a zájmy seniorů. Nezbytností jsou pak dobře zvolené informační zdroje, které nabídku vzdělávání prezentují.

Aktuální situaci v oblasti vzdělávání seniorů v České republice se věnují následující podkapitoly. Zabývají se vzdělaností seniorské populace, jejím zájmem o vzdělávání a skutečnou participací na vzdělávání, dále legislativním rámcem vzdělávacích aktivit v období stáří a možnostmi, které senioři mají, chtějí-li se vzdělávat. Opomenuto není ani téma informačních zdrojů prezentujících nabídku vzdělávání.

3.3.1 Vzdělanost a zájem o vzdělávání

Vzdělanost populace seniorů v České republice dokumentuje na základě výsledků ze sčítání lidu 2001 tabulka č. 1.

Tabulka č. 1 Struktura populace seniorů⁴ podle nejvyššího ukončeného vzdělání a podle pohlaví⁵

nejvyšší ukončené vzdělání	muži a ženy		muži		ženy	
	podíl v %	absolutní počty	podíl v %	absolutní počty	podíl v %	absolutní počty
VŠ	6,56	123 647	11,56	88 144	3,17	35 503
SŠ s maturitou	17,50	329 713	21,86	166 713	14,54	163 000
SŠ bez maturity	36,12	680 503	45,08	343 811	30,03	336 692
základní a neukončené	38,02	716 241	20,07	153 055	50,23	563 186
bez vzdělání	0,63	11 847	0,37	2 848	0,80	8 999
nezjištěno	1,16	21 832	1,06	8 056	1,23	13 776
celkem	100	1 883 783	100	762 627	100	1 121 156

Z uvedených dat vyplývá, že nejvíce seniorů dosáhlo základního či neukončeného vzdělání (38,02 %), druhou nejpočetnější skupinou jsou lidé, kteří vystudovali střední školu bez maturity (36,12 %). Střední školu s maturitou absolvovala třetí nejpočetnější skupina (17,50 %) a absolventi vysoké školy jsou na čtvrté pozici (6,56 %).

V tabulce lze zaznamenat podstatné rozdíly mezi muži a ženami. Zatímco nejpočetnější skupinu v kategorii mužů tvoří absolventi střední školy bez maturity (45,08 %), u žen jsou to absolventky základní školy, případně ženy s nedokončeným vzděláním (50,23 %). Druhou nejzastoupenější skupinou mezi muži jsou absolventi střední školy s maturitou (21,86 %), u žen se jedná o absolventky střední školy bez maturity (30,03 %). Třetí pozici má u mužů základní a neukončené vzdělání (20,07 %), u žen středoškolské vzdělání s maturitou (14,54 %). Na čtvrté pozici je v obou případech vzdělání vysokoškolské, ovšem s podstatným

⁴ Do kategorie seniorů jsou zařazeny osoby ve věku 60 a více let.

rozdílem mezi oběma skupinami – mužů vystudovalo vysokou školu 11,56 %, žen 3,17 % .

Uvedené hodnoty jsou důležité s ohledem na skutečnost, že Beneš (2003, s. 140) jmenuje dosažené vzdělání, dřívější účast na dalším vzdělávání, ale i druh vzdělání mezi faktory motivace seniorů k dalšímu vzdělávání.

Informace z výzkumu, jenž by byl zaměřen na účast na vzdělávání specificky seniorské populace, k dispozici nejsou. Částečně lze však využít data ze statistického šetření koordinovaného Eurostatem z roku 2003, které bylo zaměřeno na zjištění rozvoje celoživotního učení v členských státech Evropské unie (Ad hoc modul on Lifelong Learning) a zjišťovalo míru účasti na dalším vzdělávání v průběhu posledních dvanácti měsíců ve věkové populaci 25–64 let. Ačkoliv se nejedná o data vztahující se přímo k seniorské populaci, kategorie 45–64 let (v rámci výzkumu označená jako starší populace) jistě svou výpovědní hodnotu má.

Czesaná a Matoušková (2006, s. 10) na základě výše uvedeného výzkumu uvádějí, že v České republice se starší populace vzdělává méně často než mladší věkové skupiny. Jako velmi malou hodnotí míru účasti starších lidí na vzdělávání v porovnání s ostatními skupinami obyvatelstva i Beneš (2003, s. 141). Czesaná a Matoušková (2006, s. 15) rovněž poukazují na souvislost dalšího vzdělávání s úrovní dosaženého vzdělání - nejvíce se vzdělávají osoby s terciární úrovní vzdělání, nejméně naopak lidé s maximálně dosaženým základním vzděláním.

Data dokládají, že účast starších osob na všech podobách vzdělávání je celkově nižší než je průměr v Evropské unii - ve zkoumaném období se v České republice účastnila formálního vzdělávání 0,2 % starších osob (průměr Evropské unie byl 1,7 %), do neformálního vzdělávání se zapojilo 10 % starších lidí (průměr Evropské unie byl 14 %) a informálně se

⁵ Zdroj dat: Český statistický úřad d.

vzdělávalo 18,7 % starších osob (průměr Evropské unie byl 35,2 %) (Czesaná, Matoušková, 2006, s. 11-12).

K dispozici jsou také data z výzkumu provedeného Českým statistickým úřadem v rámci rozsáhlejšího výzkumu Eurostatu (Adult Education Survey) z roku 2007. V tomto roce se v rámci věkové kategorie 50 – 64 let zúčastnilo formálního vzdělávání 0,6 %, neformálního vzdělávání 26,1 % a informálního vzdělávání 49 % (Český statistický úřad a). V porovnání s údaji z roku 2003 můžeme konstatovat zřejmý nárůst počtu účastníků – v případě formálního vzdělávání o 0,4 %, u neformálního vzdělávání o 16,1 %, informální vzdělávání vykazuje zvýšení účasti dokonce o 30,3 %. Při součtu účastníků formálního a neformálního vzdělávání za rok 2007 ve věkové kategorii 55 – 64 let se Česká republika se svými 26,4 % pohybuje mírně nad průměrem Evropské unie (21,6 %) (Český statistický úřad a).

Důvody účasti i neúčasti na formálním, neformálním i informálním vzdělávání pak zjišťoval výzkum z roku 2005, který provedlo Centrum pro výzkum veřejného mínění⁶ (Czesaná, Matoušková, 2006, s. 27). Populace ve věku 55-64 let vysvětlovala svou neúčast na vzdělávání následujícími důvody: stávající vzdělání je dostačující (více než 65 %), ceny kurzů jsou vysoké (34 %), žádný užitek (33 %), nezáměr se vzdělávat (26 %), nedostatek času (24 %), náročnost formálního vzdělávání (17 %), nevyhovující doprava (17 %), péče o rodinu (14 %), chybějící informace o nabídce (11 %), nedostatečná nabídka (11 %), obava ze snížení příjmů (6 %), chybějící podpora ze strany rodiny (6 %), nemožnost uvolnění ze zaměstnání (5 %), jiný důvod (38 %) (Czesaná, Matoušková, 2006, s. 29). V rámci výše zmíněného šetření Českého statistického úřadu z roku 2007 byl identifikován jako důvod neúčasti na vzdělávání v populaci 50 – 64 let

⁶ Na základě zadání Národní observatoře zaměstnanosti a vzdělávání v rámci projektu 1J005/04-DP2 „Nerovnosti v šancích na vzdělávání: jejich rozsah, zdroje, sociální a ekonomické důsledky, strategie řešení“ (Czesaná, Matoušková, 2006, s. 27).

údajný nedostatek předpokladů, zdravotní stav a také skutečnost, že lidé vzdělávání už nebudou pro svůj život potřebovat (základní důvod účasti na dalším vzdělávání je jeho souvislost s potřebami spojenými se zaměstnáním) (Český statistický úřad a).

U seniorské populace se zahrnutím vyšších věkových skupin se mohou důvody neúčasti na vzdělávání odlišovat. Nicméně důležitým faktem vyplývajícím z výzkumu je skutečnost, že důvody neúčasti na vzdělávání jsou nejčastěji spojeny s postoji a s tím související motivací, jak uvádějí Czesaná a Matoušková (2006, s. 29).

3.3.2 Legislativa

Šerák (2009, s. 117) uvádí, že oblast vzdělávání dospělých je poznamenána opožděním legislativních změn za vývojem praxe. V současné době není v České republice k dispozici žádný platný zákon, který by se vzděláváním dospělých samostatně zabýval (Šerák, 2009, s. 117). Celá oblast se řeší fragmentárně a pokrývá ji mnoho různých, vzájemně nepropojených předpisů a vyhlášek (Šerák, 2009, s. 117-118), jako jsou předpisy upravující dílčím způsobem vzdělávání jednotlivých specifických skupin (zaměstnanci, uchazeči a zájemci o zaměstnání), poskytování jednotlivými institucemi (školská zařízení, komerční vzdělávací instituce, církevní instituce, nezávislí lektori a konzultanti) nebo předpisy postihující některé dílčí aspekty vzdělávání (například pracovní úlevy pro studující při zaměstnání apod.) (Czesaná, Havlíčková, Šímová, Vymazal, 2006, s. 6). Neexistuje ani žádný orgán státní správy, pod jehož kompetence by vzdělávání dospělých jako celek spadalo, různé segmenty jsou přiřazovány do sféry působnosti jednotlivých institucí (Šerák, 2009, s. 118).

Z aktuálně platných norem je vzdělávání dospělých okrajově uvedeno ve školském zákoně (561/2004 Sb.) a zákoně o vysokých školách (111/1998 Sb.), dále v normách souvisejících s výkonem práce (zákoník práce [262/2006 Sb.] a zákon o zaměstnanosti [435/2004 Sb.], jenž jako jediný právní předpis zohledňuje věkovou skupinu nad 50 let [Czesaná, Havlíčková, Šimová, Vymazal, 2006, s. 8]) a v normách, které stanovují kvalifikační požadavky pro výkon konkrétních povolání (Šerák, 2009, s. 119). Na ostatní vzdělávání dospělých, jež má charakter zájmového nebo občanského vzdělávání, se vztahují legislativní normy upravující obchodní a občanské vztahy, tedy občanský zákoník (40/1964 Sb.) a obchodní zákoník (513/1991 Sb.). Existují sice strategické dokumenty vztahující se k problematice – Národní program rozvoje vzdělávání v České republice z roku 2001, Strategie rozvoje lidských zdrojů pro Českou republiku z roku 2003 nebo Strategie celoživotního učení v České republice z roku 2007, avšak nemají legislativní charakter (Šerák, 2009, s. 119).

Z výše uvedeného je zřejmé, že situace je značně problematická. Czesaná, Havlíčková, Šimová a Vymazal (2006, s. 10) poukazují na to, že chybí jednotná legislativa vymezující systém celoživotního učení jako celek, jež by kromě vymezení nároků dospělých na vzdělávání a odpovědností všech zúčastněných subjektů řešila i oblast motivace a kompenzace nákladů s ním spojených. Podle Šeráka (2009, s. 118) by měly být legislativně zakotveny i další podmínky systému dalšího vzdělávání, jako je uznávání výsledků dalšího vzdělávání (včetně neformálního a informálního učení)⁷, zajišťování kvality (v současné době nemají instituce nabízející své služby

⁷ V této souvislosti je třeba zmínit existenci zákona o ověřování a uznávání výsledků dalšího vzdělávání (179/2006 Sb.), jenž vytváří rámec pro uznávání kvalifikací získaných neformálním vzděláváním a sebevzděláváním (Czesaná, Havlíčková, Šimová, Vymazal, 2006, s. 9). Nicméně tato praxe je stále na počátku svého vzniku (Czesaná, Havlíčková, Šimová, Vymazal, 2006, s. 10).

povinnost prokazovat odborné zajištění své činnosti⁸) a přístup k relevantním informacím.

3.3.3 Možnosti vzdělávání

V České republice existuje nezanedbatelné množství institucí, které se seniorům věnují. Mezi aktivitami, jimiž se zabývají, je i vzdělávání.

Většina seniorských edukačních aktivit, které se v současné době realizují, má zájmový charakter, ačkoliv do budoucna lze s ohledem na demografický vývoj předpokládat růst významu dalšího (kvalifikačního, rekvalifikačního) vzdělávání starších osob (Šerák, 2009, s. 183). Pozice seniorů je obvykle pasivní - aktivit, které by ji překonávaly a naopak se snažily zapojit kvalifikované seniory do činností, ve kterých mohou využít svůj potenciál a předávat dál své znalosti a dovednosti, je velice málo (Šerák, 2009, s. 194).

Následující podkapitoly se zabývají hlavními a nejvíce využívanými možnostmi vzdělávání v České republice, o kterých se zmiňuje odborná literatura (jedná se o univerzity třetího věku, akademie třetího věku, kluby). Zpracováno je i téma neziskových organizací, jež se zaměřují na seniory a na vzdělávání. Je třeba zdůraznit, že předmětem našeho zájmu jsou aktivity, které jsou určené pro seniory a jako takové jsou také koncipovány a prezentovány. Vzhledem ke skutečnosti, že se senioři, jak poznamenává Šerák (2009, s. 194), zúčastňují i přednášek či výstav určených dospělé populaci jako celku, nebylo by možné bez stanovení určitého kritéria téma obsáhnout.

⁸ Výjimkou jsou instituce v rámci specifických profesí, které musí žádat o akreditaci a instituce organizující rekvalifikační kurzy a jazykové vzdělávání (Šerák, 2009, s. 118).

3.3.3.1 Univerzity třetího věku

Univerzity třetího věku (U3V) jsou jednou z mnoha aktivit, které se pro potřeby a zájmy seniorů v průběhu let vyvinuly (Pavelková, 2008, s. 36). Jejich hlavním posláním je zpřístupnit všem lidem v postproduktivním věku, kteří o to projeví zájem, nové poznatky a dovednosti z různých oblastí lidského vědění, kultury a života (Jesenský, 2000, s. 299). K tomuto účelu volí vhodné formy a metody vzdělávání, které odpovídají potřebám, možnostem a aspiracím starší generace (Jesenský, 2000, s. 299).

První univerzita třetího věku byla založena v roce 1973 v Toulouse s vůdčí myšlenkou vytvořit druhý životní program pro staré lidi, kteří kdysi studovat nemohli, nebo sice vystudovali, ale chtějí se dále vzdělávat, ať již ve svém oboru, nebo v jiném, který se jim také líbí a na který jim v životě nezbyl čas (Haškovcová, 1989, s. 144). Zajímavé je, že na americkém kontinentě se univerzity třetího věku „neujaly“, jsou tedy ryze evropskou záležitostí (Haškovcová, 1989, s. 145).

Charakteristickým znakem univerzit třetího věku je úzká vazba na vysokou školu - jako lektori působí kvalifikovaní vysokoškolští učitelé, kteří vedou posluchače - seniory - k samostatnému studiu (Pacovský, 1997, s. 34). Pravidla, úroveň učitelů i formy výuky studium výrazně přibližují vysokoškolskému studiu (Jesenský, 2000, s. 299). Studium má závazný statut, je řízeno prorektorem pro pedagogickou činnost a jeho poradním orgánem Radou pro celoživotní vzdělávání (Jesenský, 2000, s. 299). Lze konstatovat, že univerzity třetího věku v podstatě vytvořily základ pro zčásti formalizované zájmové vzdělávání lidí v důchodovém věku (Jesenský, 2000, s. 299).

Nabídka univerzit obsahuje široké spektrum oborů, například lékařské a přírodní vědy, společenské a humanitní vědy, tělovýchovu, počítačové dovednosti (Pavelková, 2008, s. 37). K účasti není třeba skládat

přijímací zkoušky, avšak je třeba splňovat určité požadavky (penzijní věk a obvykle také ukončené středoškolské vzdělání s maturitou) (Pavelková, 2008, s. 37). Samotné kurzy jsou realizovány formou přednášek, seminářů či exkurzí, výuka probíhá nejčastěji jednou týdně nebo v bloku o víkendech (Pavelková, 2008, s. 37). Lekce jsou zpravidla bezplatné, účastníci hradí pouze tzv. zápisné nebo vstupní poplatek ve výši 100-600 Kč (Pavelková, 2008, s. 37).

Koncepci studia lze rozdělit do dvou kategorií - první reprezentuje systém nabídky jednotlivých vzdělávacích kurzů organizovaných univerzitou, z nichž si posluchač vybírá, jak chce (případ Univerzity Karlovy v Praze, Českého vysokého učení v Praze, Vysoké školy chemicko-technologické či Univerzity Bati ve Zlíně) (Pavelková, 2008, s. 37). Délka kurzů se obvykle pohybuje od jednoho do šesti semestrů (Pavelková, 2008, s. 37). Druhým model představuje ucelený vzdělávací cyklus (většinou dvouletý či tříletý), kde účastník prochází jednotlivými stupni systematicky zaměřeného studia (tento systém lze nalézt například na Masarykově univerzitě v Brně, Univerzitě Palackého v Olomouci či Vysokém učení technickém v Brně) (Pavelková, 2008, s. 37). V obou modelech, v případě kurzů i cyklů, dostane účastník osvědčení o absolutoriu, jež však není dokladem kvalifikace a neopravňuje absolventa k výkonu povolání ani nezvyšuje jeho dosažené vzdělání ve smyslu zákona o vysokých školách (Pavelková, 2008, s. 38).

V současné době jsou univerzity třetího věku na většině českých vysokých škol (Pacovský, 1997, s. 34), jsou součástí vysokoškolských fakult (jinde ve světě však vystupují i jako samostatné instituce) (Jesenský, 2000, s. 299). Seznam vysokých škol provozujících univerzitu třetího věku obsahuje příloha B. Pokud jde o zaměření jednotlivých programů, z celorepublikové nabídky je jich početně nejvíce zaměřeno na společenské vědy (83), následují počítače (30), příroda (27), jazyky (26), fotografie a grafika (11), umění (8), zdraví (7) a sport (7) (e-Senior). Zbývající

programy se zabývají biomedicínou (2), chemií (2), právem (2), technikou (2), architekturou (1), dopravou (1), ekonomikou (1), fyzikou (1) či stavebnictvím (1) (e-Senior). Komplexní přehled programů jednotlivých univerzit je k dispozici na portále e-Senior.

V současné době lze univerzitu studovat i prostřednictvím virtuálních internetových kurzů, jež jsou alternativou ke klasické prezenční přednáškové výuce, avšak jsou určeny především pro seniory, kteří se z různých důvodů nemohou přednášek zúčastňovat (e-Senior). Virtuální kurzy jsou dostupné na portále e-Senior, jenž slouží jako studijní a komunikační prostředí (e-Senior). Virtuální výuku organizuje koordinátor (instruktor, knihovník, dobrovolník apod.), a to kdekoliv, kde je dostupný internet (e-Senior).

Univerzity třetího věku se dále sdružují do Asociace univerzit třetího věku České republiky (AU3V) (Jesenský, 2000, s. 300), což je občanské sdružení, jež bylo založeno v roce 1993 a které plní dva hlavní úkoly: zabezpečit informovanost svých členů a zajišťovat mezinárodní kontakty s vedoucími evropskými organizacemi, například s International Association of the Universities of the Third Age (AIUTA), European Federation of Older Students (EFOS) či evropskou informační sítí pro univerzity třetího věku (Internetový zpravodaj Asociace univerzit třetího věku). Seznam členů Asociace univerzit třetího věku je dostupný na Internetovém zpravodaji Asociace.

Přestože hlavním cílem univerzit třetího věku je nabídka možnosti vzdělávání v období stáří, možnost společenského uplatnění a moudrého využití volného času (Pacovský, 1997, s. 34), tedy v podstatě druhý životní program (Haškovcová, 1989, s. 152), plní i neméně důležitou společenskou funkci (Pavelková, 2008, s. 36). Haškovcová (1989, s. 145) píše, že univerzity se staly místem společného setkávání, místem, které je jako akademická půda vysoce společensky hodnoceno. Univerzity sdružují

zájemce shodného zaměření a umožňují jim cílý společenský styk (Pacovský, 1997, s. 34).

Haškovcová (1989, s. 153) uvádí, že ačkoliv jsou s univerzitami třetího věku na evropském kontinentě obecně dobré zkušenosti, jsou v posledních letech inovovány po organizační stránce. Ukázalo se totiž, že studium starých lidí v tomto pojetí reprezentuje věkovou segregaci a proto se zavádí alternativa, systém tzv. otevřených univerzit (Haškovcová, 1989, s. 153), kde se stárnoucí či starý člověk může přihlásit ke studiu na vysoké škole a je zařazen mezi „obyčejné“, tedy mladé studenty (Haškovcová, 1989, s. 153).

3.3.3.2 Akademie třetího věku

Akademie třetího věku (A3V) jsou instituce poskytující vzdělávání seniorů jinou formou (Pacovský, 1997, s. 34) než univerzity. Akademie je v podstatě názvem pro cykly přednášek, které jsou zpravidla pestré (někdy ale i monotematické) a zahrnují asi deset společných setkání (Haškovcová, 1989, s. 146). Bývají uspořádány do semestrálního způsobu organizace, přičemž někdy na sebe náplně jednotlivých semestrů tematicky navazují (Haškovcová, 1989, s. 146).

Obecně jsou akademie méně náročné, ale jejich určení je jiné než univerzit, ne však méně významné (Haškovcová, 1989, s. 147). Mají spíše osvětový charakter (Haškovcová, 1989, s. 146), jejich programy jsou pestré a jsou určeny široké veřejnosti (Pacovský, 1997, s. 35).

Na rozdíl od univerzit mohou být akademie zakládány „kýmkoliv a kdekoliv“ (Haškovcová, 1989, s. 146), nejsou vázány na vysoké školy, a tak je organizují různé organizace (Pacovský, 1997, s. 35), například orgány místní správy, neziskové organizace, podniky apod.

V České republice existuje také Rozhlasová akademie třetího věku. První rozhlasová akademie byla odvysílána v roce 1991 na Českém rozhlasu 2 - Praha v rámci hodinového pořadu pro seniorskou populaci Stříbrná mozaika (Český rozhlas 2 – Praha). Od roku 1997 se akademie vysílá jako samostatný program (Český rozhlas 2 – Praha). Posluchači mohou tímto způsobem absolvovat vzdělávací cykly různého zaměření (například z geriatrické psychiatrie, sociální komunikace, psychologie, etnologie, historie, literatury, meteorologie, psychosomatiky, geografie, botaniky atd. [Český rozhlas 2 – Praha]), přičemž v rámci každého cyklu zpracovávají písemné práce a úspěšní absolventi obdrží na závěr diplom (Šerák, 2009, s. 198-199). Se studiem rozhlasové akademie je spojena i řada dalších aktivit, jako je například natáčení ve studiu, nedělní setkávání lektorů a posluchačů, zájezdy ke Dni seniorů, studijně-rehabilitační pobyty posluchačů apod. (Český rozhlas 2 – Praha).

3.3.3.3 Kluby: aktivního stáří, seniorů, důchodců, dříve narozených

Kluby jsou dobrovolným seskupením lidí stejného zájmu a mají nerůznější zaměření (Pacovský, 1997, s. 35). Pokrývají širokou škálu činností – besedy, výlety, exkurze, kulturní akce, sportovní programy (Šerák, 2009, s. 199). Aktivita probíhají zpravidla jednorázově, cyklická forma je výjimečná (Šerák, 2009, s. 199).

V České republice kluby představují nejrozšířenější institucionalizovanou formu sdružování seniorů (Šerák, 2009, s. 199) a jsou také nejčastější formou jejich společenského života (Pacovský, 1997, s. 35), neboť vedle rozvoje osobních zájmů se v klubech klade důraz i na saturaci sociálních potřeb (Šerák, 2009, s. 199).

Zřizovateli klubů jsou orgány místní správy, domovy důchodců, charitativní organizace, podniky, Svaz důchodců ČR, Český svaz žen (Šerák, 2009, s. 199).

3.3.3.4 Neziskové organizace zaměřené na seniory a na vzdělávání⁹

Katalog neziskových organizací společnosti Neziskovky.cz eviduje pod heslem senior 74 organizací, z nichž 41 přímo a 2 nepřímo explicitně deklarují realizaci vzdělávacích aktivit pro seniory. Seznam těchto organizací obsahuje příloha C. Z celkové počtu se jich 13 vzdělávání seniorů vůbec nevěnuje, 14 organizací mělo nefunkční či žádné webové stránky a v 4 případech nebyly aktivity dostatečně popsány.

Organizací, jež jsou v katalogu zařazeny do kategorie Výchova, vzdělávání a výzkum, je 155. Zajímavé je, že nabídku vzdělávání pro seniory však otevřeně deklarovaly pouze dvě organizace, jedna nepřímo a jedna seniory z participace explicitně vyloučila. Nefunkční či žádné webové stránky mělo 23 organizací a nebylo tedy možné informace dohledat.

Jako jednu z primárních cílových (sociálně znevýhodněných) skupin uvedla seniory organizace Attavena, o. p. s., jež nabízí vzdělávání zejména v práci s počítačem, internetem, kancelářskými aplikacemi a v tvorbě prezentací (Attavena, o. p. s.). Společnost organizuje mimo jiné speciální kurzy pro seniory: Počítač pro seniory I-III, v letech 2007-2009 realizovala v rámci Projektu Nadačního fondu manželů Livie a Václava Klausových projekty Senioři komunikují I-III. Druhou organizací, která ve svém zaměření uvedla i seniory, je organizace YMCA v Ústí nad Labem, o. s.,

⁹ Zdrojem informací byl prvotně katalog neziskových organizací společnosti Neziskovky.cz, druhotně webové stránky jednotlivých organizací.

která provozuje mimo jiné Senior klub. O. s. Camp Center International sice neuvádí seniory jako cílovou skupinu, nicméně nabízí mimo jiné jazykové kurzy v délce jednoho týdne s dodatkem, že věk je neomezen. Naopak (kromě organizací zabývajících se cíleně například dětmi apod.) organizace Spolkový dům sourozenců Roškotových seniory z účasti explicitně vyloučila s informací, že kurzy jsou určeny pro zájemce ve věku 18-60 let.

3.3.4 Informační zdroje

Důležitou podmínkou účasti na vzdělávání je, jak již bylo zmíněno, dostupnost informací. V České republice komplexní zdroj informací o vzdělávacích institucích chybí, ačkoliv v zahraničí jsou běžně využívány databanky informací o celoživotním vzdělávání, často spojené i s hodnocením kvality vzdělávacích programů (Šerák, 2009, s. 111-112).

Je tedy třeba informace aktivně vyhledávat. V rámci forem vzdělávání, které probíhají lokálně, není obtížné informace získat například prostřednictvím vývěsek, místního tisku apod. Nicméně v případě aktivit probíhajících v jiné lokalitě je situace komplikovanější, neboť většina informačních zdrojů má elektronickou podobu (Šerák, 2009, s. 113) a pro získání informací je tak důležitá počítačová gramotnost a přístup k internetu.

Data z šetření Českého statistického úřadu z roku 2008 dokládají rostoucí trend v používání informačních technologií (nejen) u seniorů – zatímco v roce 2005 používaly ve věkové skupině 65 a více let počítač pouze 3 % lidí, v roce 2009 to bylo již téměř 10 % (Český statistický úřad c). Nejinak je tomu i v případě používání internetu. V roce 2005 používala internet pouze 2,2 % osob starších 65 let, v roce 2009 už 8,2 % (Český statistický úřad c). Nicméně stále zůstává otázkou, zdali je toto číslo dostačující.

3.4 Shrnutí

Tématem třetí kapitoly bylo vzdělávání v období stáří. Byl doložen význam vzdělávacích aktivit, které na období stáří připravují, i aktivit, které probíhají již v samotném stáří. Byla popsána specifika seniorů jako účastníků vzdělávacího procesu, následně již byl prostor věnován vzdělávání seniorů v České republice s popisem nejrozšířenějších a nejvíce využívaných možností vzdělávání. Zmíněna byla i otázka informačních zdrojů o vzdělávání.

Vzdělání je důležitou součástí přípravy na stáří a velký význam má i v samotném období stáří, kdy přispívá k pocitu důstojnosti a životního uspokojení, pomáhá udržet fyzické i duševní zdraví, nabízí novou životní perspektivu. Je však třeba v rámci učebního procesu respektovat specifika seniorů, neboť s věkem přichází proměna dílčích schopností a strategií učení, mění se i motivace.

Participace seniorů na vzdělávání není v České republice nijak vysoká (celkově je nižší než je průměr v Evropské unii), avšak jak uvádí Beneš (2003, s. 141), úspěšnost univerzit třetího věku ukazuje, že potřebám této věkové skupiny přizpůsobená nabídka své nadšené zájemce najde. V České republice patří mezi nejvíce využívané možnosti vzdělávání univerzity třetího věku, akademie třetího věku, kluby, na seniorskou populaci a vzdělávání se zaměřují i neziskové organizace.

4 Závěr

Cílem předkládané práce byl popis vzdělávání seniorů a jeho začlenění do aktuálního společenského kontextu České republiky. Z toho důvodu bylo třeba věnovat se tématu stáří, vzdělávání, ale i české společnosti.

V rámci práce bylo doloženo, že pozice seniorů není v současné společnosti nijak snadná. Setkávají se nejen s četnými problémy souvisejícími se stářím jako takovým, ale i se společenskými hodnotami, které nepůsobí právě v jejich prospěch. Obraz stáří v současné společnosti není pozitivní a odborná literatura poukazuje na absenci alternativního modelu obrazu stáří.

Vzdělávání jako aktivita široce společensky uznávaná však může ke změně tohoto obrazu přispět. Je to činnost, která může napomoci ve společnosti zpochybnit stávající představy o stáří, jež byly popsány v rámci první kapitoly (konkrétně například mýtus neužitečného času), a zároveň má velký přínos pro samotné seniory.

O pozitivním vlivu vzdělávání na život seniorů není pochyb. Vzdělávání je prostředkem získání nových znalostí, schopností a dovedností, které mohou přímo působit na kvalitu života seniora, jako tomu je v případě aktivit zaměřených na prevenci hrozících deficitů, případně jejich odstranění či kompenzaci. Význam vzdělávání se však neomezuje pouze na praktickou stránku života, vzdělávací aktivity u seniorů přispívají i k pocitu důstojnosti a životního uspokojení, jsou zdrojem osobního rozvoje, prostředkem seberealizace, mají pozitivní vliv na zachování fyzického i duševního zdraví. Nadto vzdělávání nabízí možnost smysluplného a přínosného trávení času a náplň tzv. druhého programu života.

V České republice je participace seniorů na vzdělávání nižší než je průměr v Evropské unii, avšak vhodná nabídka nezůstává bez odezvy.

Dokladem toho je existence a úspěšnost univerzit třetího věku, akademií třetího věku, klubový život i nabídka neziskových organizací, tedy neformálního vzdělávání (v případě univerzit třetího věku se jedná o vzdělávání zčásti formalizované). Zjevnou slabinou problematiky je nedostačující legislativní rámec a stále ještě podle mého názoru nedostačující počítačová gramotnost v cílové populaci, neboť většina informačních zdrojů má elektronickou podobu.

Přestože je vzdělávání v období stáří velmi důležitou a žádoucí aktivitou, nelze ho nikomu vnucovat. Je otázkou svobodné volby a patrně nikdy se ho nebudou zúčastňovat všichni. Jak uvádí Haškovcová (1989, s. 144-145), ne každý stárnoucí člověk je „studijní typ“ a favorizuje tento způsob druhého životního programu (Haškovcová, 1989, s. 144-5), stejná situace je však i v ostatních věkových kategoriích. Ale možná není ani tak důležité, zda se učí každý, ale jestli se každý, kdo chce, učit může (Beneš, 2003, s. 141) a jestli pro zájemce existují odpovídající možnosti a podmínky.

I tak je ale důležité snažit se pro další vzdělávání seniorů zaujmout širší spektrum cílové populace. Zajímavá a potřebám uzpůsobená nabídka vzdělávání je a vždy bude žádoucí. Podpora relevantní nabídky vzdělávání pro seniory by navíc, jak uvádí Šerák (2009, s. 189), měla být integrální součástí přístupu vyspělé společnosti, od níž očekáváme, že svým členům zajistí bezpečné a důstojné stárnutí a umožní jim plnoprávně se zapojit do všech občanských aktivit.

Lze předpokládat, že v budoucnu se bude participace seniorů na vzdělávání zvyšovat, a to nejen nárůstem populace či nutností se vzdělávat, že následující generace již pravděpodobně budou ve větší míře považovat učení a vzdělávání za přirozenou součást svého života.

Literatura

BENEŠ, Milan. *Andragogika, teoretické základy*. Praha: Eurolex Bohemia, 2003. 203 s. ISBN 80-86432-23-8.

CZESANÁ, Věra, HAVLÍČKOVÁ, Věra, ŠÍMOVÁ, Zdeňka, VYMAZAL, Jiří. *Podpora vzdělávání starších osob*. [online]. Národní observatoř zaměstnanosti a vzdělávání NVF, 2006. 57 s. ISSN 1801-5476. Dostupné z WWW:

<http://www.nvf.cz/publikace/pdf_publikace/observator/cz/working_paper7_2006.pdf>.

CZESANÁ, Věra, MATOUŠKOVÁ, Zdeňka. *Účast a bariéry vzdělávání starších osob*. [online]. Národní observatoř zaměstnanosti a vzdělávání NVF, 2006. 34 s. ISSN 1801-5476. Dostupné z WWW:

<http://www.nvf.cz/publikace/pdf_publikace/observator/cz/working_paper2_2006.pdf>.

HARRIS, Diana K., COLE, William E. *Sociology of Aging*. Boston: Houghton Mifflin Company, 1980. ISBN 0-395-28528-3. s. 3-5, 23-24, 133-134.

HAŠKOVCOVÁ, Helena. *Fenomén stáří*. Praha : Panorama, 1989. 407 s. ISBN 80-7038-158-2.

JESENSKÝ, Ján. *Andragogika a gerontagogika handicapovaných*. Praha: Karolinum, 2000. 354 s. ISBN 80-7184-823-9.

KOPECKÝ, Martin. Vzdělání je lék. Současnost a budoucnost dalšího vzdělávání v Praze. In KADLECOVÁ, Kateřina, LAMPER, Ivan (eds.). *Vzdělávání na doživotí*. Praha: Respekt institut, o.p.s., 2008. s. 10-12. ISBN 987-80-904153-0-0.

KRETSCHMEROVÁ, Terezie, ŠIMEK, Miroslav. Projekce obyvatelstva České republiky do roku 2050. *Demografie*. 2004. no 46, 2. s. 91-99.

KUČERA, Milan. *Sociální důsledky stárnutí obyvatelstva České republiky*. Demografie. 2002. no 44, 1. s. 38-40.

LIVEČKA, Emil. *Úvod do gerontopedagogiky*. Praha: Ústav školských informací při Ministerstvu školství ČSR, 1979. 233 s. ISBN neuvedeno.

MATÝSKOVÁ, Danuše. Vzdělávací aktivity v seniorském věku. In SÝKOROVÁ, Dana, CHYTIL, Oldřich (eds.). *Autonomie ve stáří: Strategie jejího zachování*. Ostrava: Zdravotně sociální fakulta Ostravské Univerzity, 2004. s. 254-260. ISBN 80-7326-026-3.

MOODY, Harry R. *Aging: Concepts and Controversies*. Thousand Oaks: Pine Forge Press, 2006. ISBN 1-4129-1520-1. s. 133-155.

MÜHLPACHR, Pavel. *Gerontopedagogika*. Brno: Masarykova univerzita, 2004. ISBN 80-210-3345-2. s. 9-12, 16-39, 120-144.

PACOVSKÝ, Vladimír. *Proti věku není léku? Úvahy o stárnutí a stáří*. Praha: Karolinum, 1997. 124 s. ISBN 80-7184-486-1.

PALÁN, Zdeněk. *Lidské zdroje – Výkladový slovník*. [online]. 2002. [cit. 2010-2-15]. Dostupné z WWW: <<http://www.andromedia.cz/andra.php?id=211>>.

PAVELKOVÁ, Marcela. Univerzita třetího věku. In KADLECOVÁ, Kateřina, LAMPER, Ivan (eds.). *Vzdělávání na doživotí*. Praha: Respekt institut, o.p.s., 2008. s. 10-12. ISBN 987-80-904153-0-0.

SÝKOROVÁ, Dana. *Autonomie ve stáří: Kapitoly z gerontosociologie*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2007. ISBN 978-80-86429-62-5. s. 40-69.

ŠERÁK, Michal. *Zájmové vzdělávání dospělých*. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-551-6. s. 13-20, 111-119, 183-196.

VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie. Dětství, dospělost, stáří*. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-308-0. s. 443-473, 487-490, 492-502, 508.

Prameny

Attavena, o. p. s. [online]. [cit. 2010-3-20]. Dostupné z WWW: <<http://www.attavena.cz>>.

Camp Center International, o. s. [online]. [cit. 2010-3-20]. Dostupné z WWW: <<http://www.akcevpohode.cz/>>.

Český rozhlas 2 – Praha – *Rozhlasová akademie třetího věku*. [online].

[cit. 2010-3-14]. Dostupné z WWW:

<http://www.rozhlas.cz/praha/porady/_zprava/107412>.

Český statistický úřad a. *Další vzdělávání v roce 2007*. [online].

[cit. 2010-4-20]. Dostupné z WWW:

<<http://www.czso.cz/csu/2009edicniplan.nsf/p/3313-09>>.

Český statistický úřad b. *Demografické a socioekonomické charakteristiky populace seniorů*. [online]. [cit. 2010-4-10]. Dostupné z WWW:

<[http://www.czso.cz/csu/2004edicniplan.nsf/t/620053034E/\\$File/41230421.pdf](http://www.czso.cz/csu/2004edicniplan.nsf/t/620053034E/$File/41230421.pdf)>.

Český statistický úřad c. *Senioři v datech v ČR, kapitola 6: Vzdělání*.

[online]. [cit. 2010-4-8]. Dostupné z WWW:

<[http://www.czso.cz/csu/2009edicniplan.nsf/t/8200234702/\\$File/06_kap.pdf](http://www.czso.cz/csu/2009edicniplan.nsf/t/8200234702/$File/06_kap.pdf)>.

Český statistický úřad d. *Věková struktura a nejvyšší ukončené vzdělání*.

[online]. [cit. 2010-4-16]. Dostupné z WWW:

<[http://notes2.czso.cz/csu/2004edicniplan.nsf/t/62005328E9/\\$File/41230424.pdf](http://notes2.czso.cz/csu/2004edicniplan.nsf/t/62005328E9/$File/41230424.pdf)>.

e-Senior, portál vzdělávání seniorů [online]. [cit. 2010-3-27]. Dostupné z WWW:

<<http://www.e-senior.cz/index.php>>.

Evropská komise. *Memorandum o celoživotním učení*. [online]. 2000.

[cit. 2010-3-27]. Dostupné z WWW:

<<http://www.nvf.cz/archiv/memorandum/obsah.htm>>.

Internetový zpravodaj Asociace univerzit třetího věku [online].
[cit. 2010-3-28]. Dostupné z WWW:
<<http://au3v.vutbr.cz/>>.

Katalog neziskových organizací organizace Neziskovky.cz, o. p. s. [online].
[cit. 2010-3-24]. Dostupné z WWW:
<<http://neziskovky.cz/katalog/>>.

Ministerstvo práce a sociálních věcí. *Národní program přípravy na stárnutí na období let 2008 až 2012*. [online]. [cit. 2010-2-10]. Dostupné z WWW:
<<http://www.mpsv.cz/cs/5045>>.

Ministerstvo práce a sociálních věcí. *Rada vlády pro seniory a stárnutí populace*. [online]. [cit. 2010-3-22]. Dostupné z WWW:
<<http://www.mpsv.cz/cs/2897>>.

Spolkový dům sourozenců Roškotových [online]. [cit. 2010-3-20].
Dostupné z WWW:
<<http://spolkovydum.cz>>.

YMCA v Ústí nad Labem, o. s. [online]. [cit. 2010-3-20]. Dostupné
z WWW:
<<http://usti.ymca.cz/>>.

Příloha A

Výňatek z dokumentu

Národní program přípravy na stárnutí na období let 2008 až 2012¹⁰

Základní principy

Přístup ke starším osobám a stárnutí populace vychází z následujících principů:

Celoživotní přístup

Zdraví a kvalita života ve vyšším věku jsou do značné míry podmíněny životními podmínkami, událostmi a rozhodnutími v dětství a dospělosti, včetně životního prostředí a životního stylu. Celoživotní přístup ke zdraví znamená věnovat pozornost specifickým rizikům v kritických fázích života a zaměřit se na specifické potřeby v různém věku. Přestože celoživotní přístup klade důraz na prevenci, nezbytné je také přijetí adresných opatření k nápravě a kompenzaci již vzniklých poruch a rizik. Zdraví a kvalitu života lze ovlivnit a zvýšit v každém věku. Celoživotní přístup je třeba uplatnit nejen v oblasti zdraví, ale také vzdělávání, zaměstnatelnosti, bydlení, hmotného zabezpečení nebo sociální participace.

Partnerství vlády a samosprávy

Pro dosažení podmínek pro zdravé, důstojné a aktivní stáří je zásadní strategické a dlouhodobé partnerství mezi vládou a samosprávou. Místní a regionální samospráva má značný vliv na kvalitu a dostupnost dopravy, bydlení, zdravotních a sociálních služeb, příležitostí pro sociální, kulturní a volnočasové aktivity, bezpečnost a na další služby a podmínky důležité

¹⁰ Usnesení vlády ze dne 9. ledna 2008 o Národním programu přípravy na stárnutí na období let 2008 až 2012. Zdroj: Ministerstvo práce a sociálních věcí a.

pro kvalitu života. Samosprávy by měly mít vůdčí úlohu při vytváření stárí vstřícných komunit a podmínek pro zvýšení kvality života na místní úrovni. Vláda by měla samosprávu podpořit a usilovat o spolupráci při realizaci stanovených cílů na celorepublikové úrovni a přitom zohledňovat rozdíly a specifické potřeby v jednotlivých regionech.

Mezigenerační vztahy a soudržnost

Jednotlivé generace jsou na sobě vzájemně závislé. Předávání hodnot, kultury a zkušeností se uskutečňuje v rámci mezigeneračních vztahů. Mezigenerační solidarita a věková různost na pracovišti, v komunitě a rodině je faktorem sociální soudržnosti a ekonomického rozvoje. Mezigenerační vztahy mají zásadní význam pro rozvoj jedince i společnosti a pro kvalitu života v každém věku. Stárí přináší řadu pozitivních hodnot a seniorská generace hraje významnou roli v rodinách, komunitách a celé společnosti. Tato role by měla být podporována. Podpora mezigeneračních vztahů a spolupráce by proto měla být součástí všech aktivit realizovaných v reakci na stárnutí populace s cílem přispět k rozvoji společnosti pro všechny generace. Z větší mezigenerační soudržnosti a odstranění věkových bariér může mít prospěch celá společnost.

Zvláštní pozornost věnovaná znevýhodněným a zranitelným skupinám

Starší lidé se závažným zdravotním postižením, včetně syndromu demence, duševně nemocní, migranti, obyvatelé špatně vybavených lokalit venkova a měst vyžadují vzhledem ke kumulovaným rizikům sociálního vyloučení zvláštní pozornost a specifická opatření. Přístup ke starým lidem z etnických menšin musí být kulturně senzitivní. Zvláštní pozornost musí být věnována osobám, které se staly obětí totalitních režimů, válečným veteránům a dalším skupinám zasluhujícím zvláštní pozornost.

Genderový přístup

Mezi staršími lidmi v důsledku vyšší naděje dožití při narození převažují ženy a jejich podíl se ve vyšších věkových kategoriích zvyšuje (ve věku 100 let dosahuje poměru 4:1). V důsledku toho starší ženy žijí bez partnera častěji než starší muži. Starší ženy jsou častěji vdovy na rozdíl od starších mužů, kteří jsou častěji ženatí. Podíl vdov v každé věkové skupině nad 50 let postupně narůstá a ve srovnání s muži je několikanásobně vyšší. Ve věkové skupině 70-74 let přesahují počty vdov počty vdaných žen (podle jednotek věku v 72 letech). V nejstarších věkových skupinách je riziko chudoby několikanásobně vyšší u žen než u mužů. Muži a ženy čelí odlišným rizikům na trhu práce, mají odlišná zdravotní rizika a potřeby. Zdraví žen je obecně horší než zdraví mužů, včetně úrovně disability, rizika institucionalizace, sociální izolace a některých věkově podmíněných nemocí (například Alzheimerovy choroby či osteoporózy). Naopak kardiovaskulární mortalita či sebevraždnost je vyšší u mužů. Významný genderový aspekt se týká také neformálních a formálních (profesionálních) pečovatелů. Přibližně dvě třetiny neformálních pečovatелů tvoří ženy. Politiky vztahující se ke stárnutí a starším lidem jako například důchodová, zdravotní, rodinná či příjmová politika nebo podpora péče a pečovatелů by měly být genderově sensitivní a spravedlivé. Důležité je nejen zohlednění převažujícího počtu žen ve vyšších věkových kategoriích, ale zejména rozdílných rizik, potřeb a specifíků mužů a žen v jednotlivých oblastech života.

Dialog s občanskou společností a sociálními partnery

Organizace prosazující zájmy starších osob jsou aktivními partnery v tvorbě politiky. Neziskové organizace, které často působí na místní úrovni, zavádějí nové služby, disponují cennými zkušenostmi a znalostmi a přispívají ke zvyšování kvality života starších osob. Jejich potenciál je žádoucí využít při zlepšení situace starších osob v různých oblastech života. Neziskové organizace a zájmy, které prosazují, jsou různorodé stejně jako

starší populace. Pro zlepšení situace starších osob na trhu práce a v dalších oblastech je důležité zapojení všech sociálních partnerů. V souladu s participativním přístupem je žádoucí usilovat o zapojení a účast samotných starších osob na řešení otázek, které se jich dotýkají, a na rozvoji společnosti. Spolupráce s občanským sektorem a sociálními partnery se rozvíjí mimo jiné v Radě vlády pro seniory a stárnutí populace.

Odpovědnost jednotlivce a společnosti

Za kvalitu života ve stáří a aktivní zapojení se do společnosti nesou nedílnou odpovědnost jednotlivci i společnost. Důstojné a aktivní postavení starších lidí vyplývá mimo jiné z aktivního přístupu a odpovědnosti za vlastní život i za mezigenerační vztahy, předávání důležitých zkušeností, tradic a hodnot. Starší lidé by měli usilovat o aktivní roli a přínos společnosti, komunitě a rodině. Starší lidé stejně jako všichni mají odpovědnost za využití příležitostí k uplatnění a za odpovědný přístup ke svému životu a ke svému zdraví. Společnost by měla poskytnout podmínky a rovné šance lidem každého věku pro zdravý a aktivní život. Kvalita života ve stáří vyžaduje také osobní zralost a odpověď na hlubší duchovní otázky života. Stáří, stárnutí, umírání je zásadní téma a jedinečná osobní zkušenost. Stáří nelze redukovat na otázku kvality péče a životních podmínek.

Snižování sociálních a geografických rozdílů (ekvita)

Starší lidé tvoří velmi heterogenní skupinu. Stárnutí a stáří přináší jiná rizika a těžkosti těm, kteří byli v průběhu života nějakým způsobem znevýhodněni, mají nižší příjmy a horší zdravotní stav. Řešení těchto těžkostí přitom může být podmíněno vzděláním a materiální situací. Je správné a slušné usilovat o sociální spravedlnost a snižovat územní rozdíly v dostupnosti a kvalitě služeb a příležitostí a zajistit rovnost přístupu k důležitým službám a produktům, včetně bydlení, dopravy, zdravotní péče pro všechny skupiny starších osob. Zvláštní pozornost je nezbytné věnovat

územním rozdílům, specifickým problémům a potřebám jednotlivých regionů a subregionů České republiky a zejména rozdílům mezi městem a venkovem.

Politika podložená důkazy

Politika v reakci na stárnutí a opatření v jednotlivých oblastech významných pro kvalitu života ve stáří musí vycházet z podložených a ověřených poznatků a být monitorovány a vyhodnocovány. V oblasti zdravotní péče, sociálních služeb, bydlení, zaměstnanosti, vzdělávání a dalších je nezbytné vycházet z výsledků výzkumů a objektivních dat. Při koncipování a podpoře výzkumu je žádoucí vycházet z výzkumných priorit stanovených v „Programu výzkumu v oblasti stárnutí pro 21. století“ („The Research Agenda on Ageing for the 21st Century“), který byl zpracován a přijat ve spolupráci Mezinárodní gerontologické a geriatrické asociace a Programu OSN pro stárnutí ve Valencii v roce 2002.

Důstojnost

Důstojnost ve stáří a při poskytování péče a pomoci druhým lidem jsou hodnoty, které vyžadují zajištění práva volby a spolurozhodování o způsobu, rozsahu a místě poskytování péče a pomoci. Právo na seberealizaci a svobodnou volbu je třeba zajistit všem, nejen zdravým a soběstačným. Důstojnost vyžaduje zabránění protektivnímu přístupu a redukci potřeb starších lidí a stáří na sociální a zdravotní problematiku. Vyžaduje uspokojení duchovních a kulturních potřeb, „zplnomocnění“ a podporu aktivní nezávislosti.

Informovanost a mainstreaming

Kvalita života ve stáří a problematika spojená se stárnutím populace je komplexní a průřezová. Potřeby i potenciál starších lidí v různých oblastech a sférách života mohou být snadno opomenuty v důsledku nedostatku zájmu

a podpory, neznalosti, nejistoty, ambivalence nebo ageismu. Při koncepční činnosti je proto nezbytné znát potřeby, preference, rizika a omezení různých skupin starých lidí. Systematická pozornost věnovaná specifickým rizikům a potřebám starších a starých lidí v různých oblastech života zvýší senzitivnost politik a služeb a zabrání sociálnímu vyloučení a škodám, které toto vyloučení může znamenat pro jedince, jeho rodinu a celou společnost. S využitím participativního přístupu se lze dozvědět více o názorech občanů na důstojnost a kvalitu života ve stáří, mezigenerační vztahy, aktivní život nebo participaci ve společnosti. Zohlednění demografického stárnutí a potřeb starších lidí v činnosti různých subjektů (mainstreaming) může vést k přijetí legislativního opatření či jiné intervence zaměřené na řešení konkrétního problému a k lepší kvalitě života ve stáří většího počtu lidí. Aktivní zájem a hodnocení navrhovaných změn a opatření z hlediska dopadu na staré osoby může vést k zabránění nežádoucím důsledkům nebo jejich včasné nápravě.

Strategické priority

Program vychází z předpokladu, že ke zvýšení kvality života ve stáří a k úspěšnému řešení výzev spojených s demografickým stárnutím je nezbytné zaměřit se na následující strategické oblasti a priority. Níže uvedené cíle je žádoucí prosazovat horizontálně napříč sektory a na všech úrovních veřejné správy.

Aktivní stárnutí

Prostředí a komunita vstřícná ke stáří

Zlepšení zdraví a zdravotní péče ve stáří

Podpora rodiny a pečovatелů

Podpora participace na životě společnosti a ochrana lidských práv

Příloha B

Seznam českých vysokých škol, které provozují univerzitu třetího věku¹¹

České vysoké učení technické v Praze (ČVUT)
Česká zemědělská univerzita v Praze (ČZU)
Česká zemědělská univerzita PEF v Praze (ZČU PEF)
Masarykova univerzita v Brně (MU)
Mendelova zemědělská a lesnická univerzita v Brně (MZLU)
Slezská univerzita v Opavě (SLU)
Technická univerzita v Liberci (TUL)
Univerzita Hradec Králové (UHK)
Univerzita Jana Evangelisty Purkyně (UJEP)
Univerzita Karlova v Praze (UK)
Univerzita Pardubice (UPa)
Univerzita Palackého v Olomouci (UPOL)
Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně (UTB)
Veterinární a farmaceutická univerzita v Brně (VFU)
Vysoká škola báňská v Ostravě (VŠB)
Vysoká škola ekonomická (VŠE)
Vysoká škola chemicko-technologická v Praze (VŠCHT)
Vysoká škola polytechnická v Jihlavě (VŠPJ)
Vysoké učení technické v Brně (VUT)
Západočeská univerzita v Plzni (ZČU)

¹¹ Zdroj: e-Senior.

Příloha C

Seznam neziskových organizací zaměřených na seniory, které se v rámci svých aktivit věnují i vzdělávání¹²

Agentura osobní asistenční služby, o. s.

Attavena, o. p. s.

Bašť se baví

Dětské informační centrum

Diakonie ČCE - středisko v Brně

Diakonie ČCE - středisko v Jablonci nad Nisou

Diakonie ČCE - středisko v Krabčicích

Diakonie ČCE - středisko v Sobotíně

Diakonie ČCE - středisko ve Valašském Meziříčí

Diecézní centrum pro seniory - Hradec Králové

Diecézní charita Litoměřice

Digitus

Dobrovolnické centrum ADRA Ostrava

Dobrovolnické centrum ADRA Prostějov

Dobrovolnické centrum Kladno, o. s.

Domov Sue Ryder, o. p. s.

Domov sv. Karla Boromejského

Farní charita Karlovy Vary

Horizont - penzion pro seniory, středisko Diakonie a misie CČSH

Charita Kyjov - Dům pokojného stáří Čeložnice

Charita Opava

Charita Ostrava

¹² Zdroj: Neziskovky.cz.

Charita sv. Anežky Otrokovice - Charitní ošetrovatelská a pečovatelská služba

Klub úplně fantastické rekreace, o. s.

KONÍČEK, o. s.

KreBul, o. s.

Memento Lidice

MESADA

Nadace Tat'any Kuchařové - Krása pomoci

Nadační fond Firm4y – Senior

Nadační fond Romana Šebrleho

Oáza klidu, o. p. s.

Občanské sdružení Nová Ves

Občanské sdružení Život 90 Zruč nad Sázavou

Oblastní charita Ostrov

OPORA, o.s.

REMEDIUM Praha občanské sdružení

Rodiče a děti Kadaně – RADKA, o. s.

SNN v ČR – Spolek neslyšících – kulturně vzdělávací středisko neslyšících

Sociální služby pro seniory Olomouc, p. o.

Židovská obec Teplice

ŽIVOT 90

Život bez bariér, o. s.

Evidenční list knihovny

**Diplomové/Bakalářské práce
se půjčují pouze prezenčně!**

UŽIVATEL

potvrzuje svým podpisem, že pokud tuto diplomovou/bakalářskou práci

Povondrová, L.: Vzdělávání v seniorském věku

využije ve svém textu, uvede ji v seznamu literatury a bude ji řádně citovat jako jakýkoli jiný pramen.

[illegible]

[illegible]

[illegible]